

Грабчук О.В., к.н.держ.упр.,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності
Башинський А.А., студент групи ПД-12
Державний університет «Житомирська політехніка»

КОМПЛЕКСНІ ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Досудове розслідування є найважливішим етапом кримінального процесу, від якого залежить ефективність кримінального переслідування, дотримання прав людини та законності в Україні. Саме на цій стадії закладаються підвалини майбутнього судового розгляду, формується доказова база та визначається обсяг обвинувачення.

Проаналізувавши сучасний стан досудового розслідування в Україні, можливо виокремити типові проблеми досудового розслідування і погляди на їх вирішення.

Надмірне перевантаження органів досудового розслідування в Україні, яке виявляється у великій кількості кримінальних проваджень на одного слідчого. Даний фактор затягує строки досудового розслідування, знижує якість розслідування, призводить до процесуальних порушень і недовіри суспільства до правоохоронної системи в цілому. Часто слідчі змушені займатися не лише проведенням досудового розслідування, а й іншими нетиповими слідству завданнями (наприклад, охороною громадського порядку тощо).

Згідно з офіційними даними, ДБР у 2024 р. вдвічі збільшило свої показники з попереднім роком: Бюро розслідувало майже 156 тисяч справ [1]. В січні 2025 р. обліковано вже 19256 кримінальних правопорушень у провадженнях, досудове розслідування в яких здійснюється ДБР [2].

Причиною перевантаження органів досудового розслідування є велика кількість дрібних кримінальних справ, що забирають ресурси слідчих, недостатня кількість кваліфікованих кадрів, відсутність дієвого та ефективного розподілу справ за складністю та пріоритетністю, обмежене застосування альтернативного кримінального переслідування (наприклад, медіація, штрафи тощо).

Як вихід із цієї проблеми вбачаємо активне застосування інституту угод у кримінальному процесі, декриміналізація окремих діянь незначної суспільної небезпеки, регулярне навчання та підвищення кваліфікації слідчих, підвищення заробітної плати та соціальних гарантій слідчих для стимулювання залучення молодих спеціалістів. В будь якому разі, зменшення навантаження на органи досудового розслідування - це систематичне та комплексне завдання, що вимагає постійної реформи, технологічного оновлення та зваженої кадрової політики. Без вирішення даної проблеми подальший розвиток ефективної досудового розслідування в Україні буде значно ускладнено.

Ще однією із проблем досудового розслідування є формальний підхід до збирання слідчими доказів. **Проблема формального підходу у роботі з доказовою базою під час проведення досудового розслідування** полягає в тому, що слідчі механічно збирають «формальні» докази, без оцінки їх якості та логічного зв'язку з предметом доказування, без критичної оцінки їх змісту. Формальний підхід до збирання доказів є типовою ситуацією, коли слідчі зосереджені на кількісному, а не якісному аспекті доказової бази, тобто не надають належної уваги їх змісту, допустимості, достовірності та достатності. Це одна з головних проблем у діяльності органів досудового розслідування, що тягне собою серйозні наслідки для справедливого правосуддя. Вона проявляється у складанні однотипних **протоколів** без глибокого аналізу обставин справи, **ігноруванні альтернативних версій**, що має наслідком упередженість, **недостатній мотивації**, перевантаження справами, **фокусі слідчої уваги на швидкість завершення справи**, а не на її якісному розслідуванні тощо.

Наслідками цього є отримання недопустимих доказів, ризик виправдання винних або засудження невинних осіб, порушення прав людини (в т.ч. права на захист), і як наслідок - недовіра громадськості до правоохоронної системи. Як можливі шляхи вирішення цієї проблеми ми вбачаємо **підвищення професійної підготовки слідчих** (зокрема в сфері криміналістики, психології допиту), **посилення контролю процесуального керівника за дотриманням стандартів доказування, застосування сучасних технологій**, що забезпечують точність і об'єктивність збору доказів, **підвищення мотивації слідчих**, оптимізація навантаження та підслідності. Окремо прокурор має **активніше здійснювати процесуальне керівництво**, зокрема, аналіз доказів не лише на наявність, а й через призму їх належності, достатності та допустимості.

Наступною поширеною і комплексною проблемою досудового розслідування є недовіра суспільства до правоохоронної системи. Вона проявляється у сталій думці громадськості, що досудове розслідування (незалежно від органу та території його проведення) в більшості випадків є упередженим або корумпованим. Така недовіра - це результат **багаторічних безкарності, зловживань, формалізму та відсутності прозорості** в діяльності слідчих підрозділів.

Згідно з опитуванням в процесі загальнонаціонального дослідження, обираючи серед можливих відповідей щодо причин незаконної поведінки правоохоронців, громадяни найчастіше вказували на такі:

- впевненість співробітників-порушників у власній безкарності (42%),
- корумпованість безпосередніх керівників правоохоронців, які вчинили порушення (38%),
- недосконалість законодавства, відсутність жорстких покарань для порушників (36%);
- кругова порука серед правоохоронців і захист порушників із боку керівництва (35%) [4].

Розслідування **корупційних діянь, перевищення повноважень, примушувань зі сторони слідчих** має завершуватись **притягненням до відповідальності**, а не просто службовими розслідуваннями. Будь які неправомірні дії слідчого в межах кримінального провадження повинні закінчуватись не просто винесенням ухвали слідчого судді про зобов'язання слідчого вчинити дії, а навпаки – особистою відповідальністю конкретного слідчого за допущені процесуальні помилки. Посилення вимог до кандидатів у слідчі підрозділи забезпечуватиме якість слідчого контингенту – **мотиваційні тестування, психологічні оцінки, систематичні навчання**.

Публічне висвітлення окремих справ, де правоохоронці понесли відповідальність (а не їх закриття від громадськості) – може стати важливим сигналом суспільству про відкритість правоохоронної системи. Кампанії з **інформування населення** про реформу слідчих підрозділів, їх **активна присутність у соцмережах з метою** доведення до суспільства позитивних прикладів - вже дає в Україні свої плоди в процесі довіри громадськості. Зарубіжні правоохоронні органи використовують у своїй роботі соціальні мережі (наприклад, Facebook), відеохостинг із функціями соціальної мережі YouTube, а також широко використовують Twitter як соціального медійного інструменту для розповсюдження інформації. Наприклад, у Великій Британії та Північній Ірландії система оповіщень через Twitter забезпечує доступ до всієї інформації, що надходить від правоохоронних органів, пожежної служби та інших державних структур [3].

Дієвим також є проведення круглих столів та обговорень з представниками різних груп юридичних спільнот (правоохоронців, прокурорів, адвокатів суддів тощо), під час яких визначаються можливі позитивні закордонні приклади підвищення ефективності правоохоронної системи та зміцнення довіри суспільства [5]. Ці ініціативи сприяли зміцненню довіри громадян до поліції та покращенню безпеки в громадах.

Не слід забувати про інтеграцію між правоохоронними органами та громадськістю, адже фактично правоохоронці служать суспільству і захищають його. Тільки комбіновані взаємовідносини між правоохоронцями та громадянами може дати позитивний та довготривалий ефект. Наприклад, у 2015–2017 р.р. Швеція провела реформу поліції з метою підвищення довіри громадян. Було запроваджено **муніципальних поліцейських**, що дозволило поліції бути ближчою до громадян та краще розуміти локальні проблеми. Поліція почала активно взаємодіяти з місцевими органами влади для вирішення проблем безпеки; зобов'язалась перед громадою вирішити конкретні проблеми, що підвищує її підзвітність; акцентувала свою увагу на запобіганні злочинам через роботу з молоддю та вразливими групами населення. Такий комплексний підхід дало позитивний результат в розрізі довіри до поліції. Схожу модель можливо запровадити в Україні в розрізі відносин зі слідчими підрозділами, що забезпечить як профілактику злочинів, так їх швидке і дієве розкриття.

Список використаних джерел:

1. Державне бюро розслідувань. У 2024 році ДБР вдвічі збільшило свої показники порівняно з попереднім роком: Бюро розслідувало майже 156 тисяч кримінальних проваджень (ІНФОГРАФІКА). 14 лютого 2025 р. URL: <https://dbr.gov.ua/news/u-2024-roci-dbr-vidvichi-zbilshilo-svoi-pokazniki-porivnyano-z-poperednim-rokom-byuro-rozslidovalo-majzhe-156-tisyach-kriminalnih-provazhen>
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень 2025 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
3. Кубаєнко А. Взаємодії поліції та суспільства у сфері реалізації правоохоронної функції. Юридичний вісник. 2020. № 2. С. 81-87
4. Сатпасв М. Соцопитування: Недовіра до правоохоронців – наслідок безкарності злочинців у погонах. Український інтерес. 03 вересня 2020 р. URL: <https://uain.press/news/sotsopytuvannya-nedovira-do-pravoohorontsiv-naslidok-bezkarnosti-zlochyntsv-u-pogonah-1330808>
5. У Кам'янці-Подільському представники правоохоронних органів та адвокатури обговорили взаємодію у кримінальному провадженні. 22 червня 2028 р. URL: <https://legaid.gov.ua/novyny/u-kamyantsi-podilskomu-predstavnyky-pravoohoronnih-organiv-ta-advokatury-obgovoryly-vzayemodiyu-u-kryminalnomu-provazhenni/>

Дудкіна Ю.О., студентка спеціальності «Право»
Науковий керівник: Бляхарський Я.С., к.ю.н., ст. викладач кафедри
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРАВІ

Концепція соціальної відповідальності бізнесу сформувалася наприкінці ХХ століття й наразі не має усталеного універсального визначення. Незважаючи на різноманіття підходів до тлумачення цього поняття, незмінною залишається його сутність: бізнес повинен орієнтуватися на задоволення потреб працівників, суспільства, держави, навколишнього середовища та споживачів.

Досягнення бізнесових цілей неможливе без розв'язання складних соціальних та екологічних проблем як на загальнодержавному, так і на корпоративному рівнях. Втілення принципів сталого розвитку повинне ґрунтуватися на ідеї соціальної відповідальності бізнесу. Цю думку намагались обґрунтувати українські науковці, акцентуючи, що для досягнення сталого розвитку значення соціальної відповідальності компаній є не менш важливим, ніж наявність ефективної економічної інфраструктури, політичної стабільності чи впровадження інноваційних проєктів. Через підвищений інтерес до питань сутності соціальної відповідальності бізнесу, методів її реалізації та управління, сформувався широкий спектр її визначень[3, с.24].

У науковій літературі соціальну відповідальність бізнесу часто ототожнюють із такими поняттями, як "корпоративна соціальна діяльність", "етика бізнесу" та іншими аналогічними термінами[1,с.33]. З огляду на це, можна говорити, що відповідна категорія включає не лише дотримання законодавчих вимог, а й ініціювання проєктів, які мають позитивний вплив на суспільство — від екологічних програм до участі у благодійних ініціативах, створення сприятливих умов праці, інвестування в освіту та охорону здоров'я.

Різні міжнародні та національні документи пропонують власні визначення соціальної відповідальності бізнесу. Зокрема, за міжнародним стандартом ISO 26000 корпоративна соціальна відповідальність трактується як прозора та етична діяльність компаній, що сприяє сталому розвитку, добробуту суспільства і враховує очікування зацікавлених сторін. Зелена книга Європейського Союзу визначає КСВ як добровільну інтеграцію соціальних та екологічних аспектів у комерційну діяльність компаній. Українські нормативні акти, зокрема Стратегія розвитку соціальної відповідальності бізнесу до 2020 року, акцентують увагу на свідомому ставленні бізнесу до суспільних потреб та морально-етичних норм[2,с.3].

Проведений аналіз свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення соціальної відповідальності бізнесу. Найбільш комплексним є визначення, згідно з яким соціальна відповідальність бізнесу — це самостійна, ініціативна та системна діяльність суб'єктів господарювання, орієнтована на побудову сталих, взаємовигідних відносин із суспільством, органами державної влади, населенням, бізнес-партнерами та іншими зацікавленими сторонами. Така діяльність спрямована не лише на досягнення економічних цілей, а й на реалізацію соціальних функцій бізнесу, що підвищує рівень довіри до підприємства та сприяє його довгостроковій конкурентоспроможності.

Компанії, які інтегрували стратегії корпоративної соціальної відповідальності у свою діяльність, отримують низку істотних переваг, що проявляються у покращенні репутації підприємства, зростанні зацікавленості з боку потенційних інвесторів, налагодженні конструктивної взаємодії із громадськістю та органами місцевого самоврядування, підвищенні мотиваційної складової та продуктивності праці персоналу, збільшенні обсягів реалізації продукції та розширенні частки ринку.

Емпіричним підтвердженням ефективності впровадження соціальної відповідальності слугують результати дослідження компанії Nielsen Global Corporate Sustainability Report, відповідно до яких 66% споживачів готові сплачувати вищу ціну за продукцію підприємств, діяльність яких орієнтована на принципи сталого розвитку; продуктивність праці у таких компаніях зростає на 13%, а рівень плинності кадрів зменшується на 50%, що водночас підвищує лояльність працівників[3].

У контексті сучасних глобальних викликів завдання та цілі корпоративної соціальної відповідальності на рівні підприємств органічно інтегровані в архітектуру Цілей сталого розвитку на період 2016–2030 років, викладених у програмному документі «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», який містить 17 цілей та 169 завдань, спрямованих на гармонійний розвиток економічної, соціальної та екологічної складових суспільства[2,с.5].

Соціально відповідальна діяльність має свою специфіку — економічний ефект від реалізації соціальних ініціатив не піддається точному обліку в момент їх здійснення. Навіть якщо витрати на такі заходи відомі, об'єктивно оцінити дохід, що може бути отриманий у результаті, надзвичайно складно. Фінансовий результат такої діяльності здебільшого залишається на рівні теоретичних припущень.

На сучасному етапі корпоративна соціальна відповідальність в Україні перебуває у процесі активного становлення, що супроводжується щорічним зростанням кількості підприємств, які ініціюють і впроваджують проекти у сфері соціальної відповідальності бізнесу, розробляють стратегії сталого розвитку та здійснюють підготовку нефінансової звітності. Наразі в Україні понад 70 компаній, як міжнародних, так і національних, активно інтегрують принципи соціальної відповідальності у свою діяльність. Серед них можна виділити такі підприємства, як ПАТ «Укрзалізниця», ДТЕК, компанія «Ернст енд Янг», а також «Хюндай Мотор Україна».

Враховуючи вище викладене, варто зазначити, що упродовж останніх десятиліть спостерігається генезис та інтенсивна еволюція концепції корпоративної соціальної відповідальності.. Соціальна відповідальність надає значні переваги, тому виникає потреба у створенні належної та всебічної інформаційно-аналітичної системи для управління бізнесом. Це передбачає організацію соціального обліку та розвиток внутрішньої нефінансової звітності.

У свою чергу, вітчизняна практика адміністрування соціального обліку та формування нефінансової звітності, попри орієнтацію на міжнародні стандарти, характеризується суттєвим відставанням від аналогічних процесів у зарубіжних компаніях за кількісними та якісними параметрами представленої інформації.

Список використаних джерел:

- 1.Будько О.В. Облік соціальної відповідальної діяльності як інформаційна основа управління сталим розвитком підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 20. С. 33-38.
- 2.Карпенко О.О., Мандзюк Н.К. Соціальна відповідальність як чинник економічного розвитку вітчизняних підприємств. Ефективна економіка. 2018. № 4
- 3.Руденко О. В., Кондратюк О. М., Горєва А. С. Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, обліковий аспект та нефінансова звітність. Ефективна економіка. 2020. № 11. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8385> (дата звернення: 16.05.2025).

ВПЛИВ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА РІВЕНЬ ДОВІРИ ГРОМАДЯН

Відновлення довіри громадськості до судової влади в демократичному суспільстві є ключовим завданням судової реформи в Україні. Історично склалося так, що відсутність прозорості, низька підзвітність та залежність судів від виконавчої та законодавчої гілок влади призвели до поширення невдоволення системою правосуддя. Після Революції гідності необхідність фундаментальних змін у принципах організації судової влади стала очевидною як для міжнародних партнерів, так і для українського громадянського суспільства. Протягом останніх семи років система правосуддя зазнала низки радикальних законодавчих реформ, спрямованих на підвищення професійних стандартів суддів, забезпечення прозорості кадрових процедур, створення незалежних органів судового управління та запровадження сучасних інструментів контролю за діяльністю судів. Цей процес супроводжувався високими очікуваннями суспільства, що справедлива та ефективна судова система не тільки відновить віру в закон, а й стане рушійною силою соціально-економічного розвитку, захищаючи інвесторів, малий та середній бізнес і права людини.

Перший етап реформи було закладено Законом України «Про судову систему та статус суддів» від 2 червня 2016 року, яким було переглянуто положення про Вищу раду правосуддя, запроваджено нові критерії доброчесності для кандидатів на посаду судді та посилено вимоги до їхньої кваліфікації. Було встановлено відкриті конкурси на посади суддів, обґрунтовані процедури відбору та підстави для звільнення за дисциплінарні порушення. На момент прийняття закону частина громадськості скептично ставилася до нововведень, оскільки об'єктивні дані про фактичне впровадження критеріїв доброчесності були неповними. Однак протягом перших двох років новостворена Вища кваліфікаційна комісія суддів (ВККС) виявила десятки випадків, коли кандидати не склали іспити або були виключені за невідповідність етичним критеріям. Цей крок дав поштовх для подальшого підвищення стандартів поведінки [4].

Наступною важливою віхою стало створення у 2017 році Вищої ради правосуддя (ВРП), статус і повноваження якої були закріплені в Конституції України після конституційних змін 2016 року. Формування ВРП за участю міжнародних експертів та представників громадянського суспільства мало на меті зменшити вплив політичних еліт на кадрові рішення. Нова структура отримала право розглядати дисциплінарні справи проти суддів, пропонувати кандидатів на судові посади Президенту та організовувати конкурсні відбіркові комісії. Механізм відкритого голосування членів ради забезпечив прозорість у прийнятті рішень, а доступ до протоколів засідань через електронний портал ВКС зробив процес відкритим для аналітиків та журналістів. Відсутність гучних скандалів навколо незаконного підвищення суддів свідчить про поступове зменшення старих практик кумівства та корупційних домовленостей [1, с. 335].

Важливим досягненням реформи є запровадження у 2018 році інституту автоматизованого розподілу справ між судьями та створення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС). Завдяки цій інновації громадяни тепер можуть відстежувати хід розгляду своїх справ в Інтернеті, що підвищило довіру до судової системи. Запровадження відеомовлення судових засідань у відкритих справах розвіяло хибні уявлення про таємницю судочинства. За даними дослідження Київського міжнародного інституту соціології, після запуску ESITS оцінка прозорості судів громадськістю зросла з 21% до 34% за перші два роки.

Не менш важливим компонентом модернізації стала *legge delega*, яка спонукала законодавців внести зміни до процесуальних кодексів. У період з 2019 по 2021 рік український парламент ухвалив низку змін до Цивільного процесуального кодексу, Кримінально-процесуального кодексу та Адміністративного процесуального кодексу. Ці зміни передбачили скорочення строків розгляду справ, посилення механізмів застосування досудових заходів, спрощення касаційного провадження та розширення повноважень касаційних суддів. Завдяки цій роботі навантаження на суддів зменшилося, а громадяни отримали більш оперативний захист своїх прав. Моніторинг Судової адміністрації України показує, що середня тривалість кримінального провадження скоротилася з 312 до 245 днів, а цивільних справ – з 427 до 365 днів у період 2018–2022 років [2, с. 20].

Водночас було переглянуто систему дисциплінарної відповідальності суддів. У 2020 році було вдосконалено процедури розгляду скарг на суддів, зокрема розширено повноваження Етичної ради суддів та вдосконалено застосування дисциплінарних санкцій. У законодавстві чітко визначено строки розгляду дисциплінарних скарг та можливість оскарження рішень Вищої ради суддів до Верховного Суду. В результаті кількість випадків етичних порушень зросла на 28 %, але частка дисциплінарних проваджень,

фактично порушених проти суддів, зросла на 15 % порівняно з показниками до реформи. Водночас було інституціоналізовано внутрішній контроль шляхом створення комісій з дисципліни та доброчесності в апеляційних судах, що сприяло загальному відчуттю громадського контролю.

Розвиток судової реформи супроводжувався численними міжнародними проектами, що реалізувалися за підтримки Європейського Союзу, Ради Європи, USAID та інших донорів. Експерти цих організацій провели навчання для суддів та працівників судів з питань застосування стандартів Європейської конвенції з прав людини, сучасних методів управління судами, гендерної рівності та боротьби з дискримінацією. Особлива увага приділялася підвищенню ІТ-компетентності працівників судів з метою зменшення ризику технічного саботажу та підвищення безпеки баз даних. Опитування, проведені у 2021 році серед учасників цих програм, показали, що 82% задоволені рівнем підготовки, а 29% респондентів відзначили зростання довіри до судового процесу завдяки відкритим трансляціям та новим процедурам відбору.

Незважаючи на всі ці зміни, довіра громадськості до судової системи залишається нижчою за середній рівень довіри до державних інститутів у країні. За даними Центру Разумкова, у 2023 році судам довіряли лише 23% респондентів, порівняно з 14% у 2015 році. Цей прогрес є позитивним, але низький стартовий рівень створює високу нетерпимість громадськості до будь-яких негативних сигналів. Сприйняття політичного тиску, повільне розгляд гучних справ та викриття корупції серед окремих суддів продовжують підривати загальну довіру. Однією з проблем є недостатній рівень взаємодії між судами та громадянським суспільством через відсутність налагоджених механізмів зворотного зв'язку: судова влада не завжди оперативно реагує на рекомендації правозахисників або моніторингових груп громадянського суспільства [3, с. 536].

Аналіз наявної літератури підтверджує, що для подальшого підвищення рівня довіри необхідно звернути увагу на комунікаційні стратегії. Згідно з висновками провідних українських дослідників, регулярне та прозоре інформування громадськості про хід реформ, результати дисциплінарних проваджень, статистику справ та фінансові звіти судів допомагає зменшити інформаційне вакуум та розвіяти спекуляції. Особлива роль у цьому належить створенню єдиного офіційного веб-порталу судової влади, де в режимі реального часу публікуватимуться всі ключові показники ефективності та доброчесності. Паралельно доцільно запровадити обов'язок голів судів щорічно звітувати перед місцевими громадами з можливістю публічного обговорення досягнень та викликів.

Поточний етап реформи вимагає не лише консолідації досягнень, а й посилення технологічної підтримки судових процедур. Цифровізація, впровадження штучного інтелекту для попередньої оцінки конфліктів інтересів та ризиків затримок, автоматизовані системи аналізу виявлених етичних порушень — все це може зменшити навантаження на суддів та підвищити об'єктивність процесу контролю. Додатковим напрямком має стати розвиток альтернативних методів вирішення спорів (медіація, примирення), що дозволить громадянам побачити реальні результати швидкого та менш формалізованого захисту своїх прав. Прагнення зменшити роль формалізму має супроводжуватися суворим контролем за дотриманням професійних стандартів у всіх органах судової системи.

Підсумовуючи, можна сказати, що реформа судової системи України за останні сім років суттєво змінила внутрішню організацію судів та механізми відбору кадрів. Висновки міжнародних експертів та дані соціологів свідчать про помірне зростання довіри громадян до системи правосуддя, але загальний показник залишається низьким через історичні стереотипи та нові виклики. Найближчі роки мають стати періодом консолідації досягнутих результатів, посилення комунікаційної політики, цифровізації процедур та розвитку інститутів попереднього контролю. Лише за умови комплексного підходу, що поєднує законодавчі зміни, технологічні інновації та активну участь громадськості, можна очікувати на стійке зростання довіри до судової системи і, як наслідок, зміцнення верховенства права в Україні.

Список використаних джерел:

1. Рибалкін А., Сєдих Ю. Система судової влади в Україні та її роль у розбудові правової держави. Молодий вчений. 2021. № 5 (93). С. 334–337.
2. Северінова О.Б. Роль судової влади у правовій державі. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. № 3. С. 16–20.
3. Белов Д.М., Придачук О.А. Місце та роль судової влади в системі органів державної влади: реалізація принципу народовладдя. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 1. С. 535–540.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

УДК 316.42(477):321.7+316.3

**Ваховський Н.А., студент I курсу
факультету національної безпеки,
права та міжнародних відносин,
бакалавр спеціальності 081 «Право»
Науковий керівник: Павліченко І.М.,
старший викладач кафедри права
та правоохоронної діяльності**

Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ: ДИНАМІКА РОЗВИТКУ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Формування громадянського суспільства в Україні є складним і багатовимірним процесом, тісно пов'язаним із проблемами легітимності політичної влади та національного державотворення. Цей процес залежить від багатьох факторів, серед яких важливими є рівень свободи в суспільстві, політична культура, соціально-економічні умови, історичний досвід і ментальні установки населення. Складна історія України, тривалі періоди бездержавності та зовнішнього панування суттєво ускладнювали розвиток автономних суспільних інститутів і стримували становлення справжнього громадянського суспільства.

Актуальність теми формування громадянського суспільства в Україні зумовлена важливістю цього процесу для розвитку демократичних інститутів і правової держави. В умовах глобалізації та євроінтеграції громадянське суспільство набуває особливої ваги як фактор стабільності і підтримки реформ, сприяючи посиленню демократичних механізмів, боротьбі з корупцією та покращенню взаємодії між громадянами і владою. З огляду на сучасні виклики, включаючи зовнішню агресію, становлення громадянського суспільства має вирішальне значення для зміцнення національної безпеки та розвитку демократичних цінностей в Україні.

Мета цієї роботи – проаналізувати динаміку розвитку громадянського суспільства в Україні, виявити основні проблеми, що стримують цей процес, та окреслити перспективи розвитку громадянського суспільства в контексті сучасних соціально-політичних реалій.

Перші ознаки громадянського суспільства в Україні можна простежити ще в періоді Київської Русі. Саме тоді почали формуватися основи колективної самоорганізації в межах общинної моделі, що сприяло усвідомленню необхідності створення інституцій для захисту інтересів громад. Це був перший крок до формування уявлень про суспільну участь, солідарність та спільну відповідальність [1, с. 129-130].

У XVI-XVII століттях на українських землях відбувалося становлення політичної нації, національна свідомість зростала. Важливу роль у цих процесах відіграло козацтво, міщанство та селянство, яке активно долучалося до суспільно-політичного життя. Це знайшло своє відображення у подіях Визвольної війни 1648-1654 років, коли суспільство виявляло здатність до мобілізації та формування альтернативних державних структур. Однак ці процеси мали тимчасовий характер, і замість створення сталих інститутів громадянського суспільства відбулося посилення протистояння між елітами та народом, що призвело до кризи легітимності й втрати державності [1, с. 130].

Відновлення громадянської активності в XIX – на початку XX століття, зокрема під час національного відродження та подій 1917-1919 років, дало новий імпульс розвитку громадянського суспільства. Проголошення незалежності Української Народної Республіки стало важливим моментом в історії, однак спроби побудови державності не увінчалися успіхом через відсутність єдності серед еліт, низький рівень демократичної культури та відсутність підготовленості до самостійного державного управління. Це призвело до анархії, хаосу та втрати державних інституцій. Події того часу показали, що без моральної та інтелектуальної підготовки громадянське суспільство не здатне функціонувати ефективно, а швидке або штучне його творення може мати руйнівні наслідки [1, с. 130-131].

Радянський період, хоча й не включається до етапів інституалізації громадянського суспільства в Україні, суттєво вплинув на його розвиток, і цей вплив був деструктивним. За радянської влади існувала жорстка централізація, ідеологічна диктатура, відсутність реального поділу влади та автономії громадських інститутів. Це призвело до формування політичної байдужості, інертності і відчуження громадян від політичних процесів [1, с. 132].

Після проголошення незалежності в 1991 році з'явилися можливості для розвитку громадянського суспільства. Перші роки незалежності ознаменувалися активізацією політичних партій та громадських організацій. Однак економічна криза, соціальна нестабільність та відсутність ефективних механізмів взаємодії громадськості й держави призвели до появи контрольованих державою чи олігархами організацій, що імітували активну участь народу в управлінні, але фактично продовжували старі радянські практики [1, с. 133-134; 2, с. 257-258].

Важливим етапом стало пожвавлення громадянської активності під час Помаранчевої революції 2004 року. Тисячі людей вийшли на вулиці, щоб висловити свою позицію, що стало важливим чинником змін. Однак політичні еліти не змогли забезпечити сталого розвитку демократичних інституцій, і замість реального впливу суспільства на політику утвердилася модель «корпоративної демократії» [1, с. 134; 2, с. 258].

Після Помаранчевої революції громадянське суспільство активно включалося у процес реформування країни. З'явилися нові концепції соціального розвитку, а парламентська реформа 2005 року мала на меті децентралізацію влади. Проте, на жаль, цей період ознаменувався політичною і економічною нестабільністю, популізмом та зростанням корупції, що поставило нові виклики для розвитку громадянського суспільства, зокрема його комерціалізація та залежність від зовнішніх донорів [2, с. 258-259].

Важливий етап розвитку громадянського суспільства настав під час Революції Гідності в 2013-2014 роках. Вона стала не лише політичним протестом, а й новим етапом у трансформації держави. Після цього громадянське суспільство стало активно впливати на реформи в галузі боротьби з корупцією, судової реформи, децентралізації та захисту прав людини [2, с. 258-259].

Волонтерський рух, що виник в умовах агресії Росії, став важливою частиною громадянського суспільства. Він підтвердив здатність до самоорганізації та солідарності, ставши одним з основних елементів національної безпеки та оборони.

Зі створенням Національної стратегії розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 роки, Україна започаткувала нову фазу співпраці між державою та громадянським сектором. Стратегічний план передбачає покращення процедур взаємодії, збільшення інституційної спроможності організацій, підтримку волонтерства і розвиток цифрових інструментів участі громадян. Це відповідає європейським стандартам демократії, верховенства права і захисту прав людини [3].

Іншою суттєвою проблемою є залежність громадських організацій від політичних і фінансових впливів. В Україні незалежні громадські організації почали формуватися тільки в 2010-х роках, але навіть тоді багато з них перебували під патронатом політичних сил або бізнес-груп, що викликало недовіру серед населення [4]. До того ж, більшість засобів масової інформації в Україні належать великим бізнес-структурам, які підтримують певні політичні сили. Це призводить до маніпулювання фактами та викривлення інформації, що ускладнює громадянам отримання об'єктивної інформації та формування власної думки [5].

Попри ці виклики, в Україні поступово формуються нові підходи до участі громадян у суспільному житті. Волонтерський рух, особливо з початком російської агресії в 2014 році, став яскравим прикладом справжнього громадянського активізму. Допомога армії, підтримка переселенців, участь у реформах у сфері освіти, медицини та судової системи – все це свідчить про появу нових, проєвропейських цінностей в українському суспільстві. Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році ще більше активізувало громадянську активність: зросла кількість громадських ініціатив, волонтерських об'єднань, цифрових платформ для збору коштів і допомоги армії та постраждалим. В багатьох громадах активісти беруть участь у процесах місцевого самоврядування, що є важливим кроком до децентралізації влади та зміцнення локальної демократії.

Майбутнє громадянського суспільства в Україні пов'язане з розширенням використання цифрових технологій, що відкриває нові можливості для громадянської участі, такі як електронні петиції, онлайн-голосування та громадські обговорення. Крім того, важливим є впровадження громадянської освіти на всіх рівнях – від школи до університетів, а також через програми неформального навчання. Це дозволить формувати нове покоління відповідальних громадян, здатних активно брати участь у суспільному житті та відстоювати демократичні цінності.

Отже, розвиток громадянського суспільства в Україні проходив через численні етапи – від зародження ідей ще в період Київської Русі до сучасних громадських ініціатив, що стали важливою частиною реформ та національної безпеки. Процес був непростим, і кожен етап супроводжувався як позитивними зрушеннями, так і серйозними викликами, які вказували на важливість розвитку стабільних інститутів і громадської відповідальності в сучасному українському суспільстві.

Україна зараз перебуває на етапі переходу до повноцінного громадянського суспільства. Цей процес є складним, але перспективним і потребує зусиль з боку держави, громадян, ЗМІ та міжнародної спільноти. Важливо не лише створювати сприятливе правове середовище, а й формувати культуру активної громадянської участі. Для цього необхідно зміцнювати горизонтальні зв'язки між громадянами, розвивати локальні ініціативи, підтримувати волонтерський рух і громадянську освіту. Лише за умов постійної взаємодії між суспільством і державою можливо створити ефективну, відкриту та справедливую систему управління, що відповідатиме очікуванням громадян і сприятиме сталому розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Цокур Є. Етапи становлення громадянського суспільства в Україні в контексті забезпечення легітимності політичної влади. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 129-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_3_14 (дата звернення: 10.05.2025)
2. Мелещенко Т. В. Становлення громадянського суспільства в незалежній Україні: проблеми та перспективи. *Правничо-політологічні та історичні студії проблем українського державотворення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 16 січня 2019 р. Київ, 2019. С. 256-260. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/28824> (дата звернення: 10.05.2025)
3. Затверджено план заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. 21.02.2023. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zatverdzheno-plan-zakhodiv-do-2024-roku-shchodo-realizatsii-natsionalnoi-strategii-spryannia-rozvytku-hromadianskoho-suspilstva-v-ukraini-na-2021-2026-roky> (дата звернення: 10.05.2025)
4. Проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-3370.html> (дата звернення: 10.05.2025)
5. Мацьовка А. Громадянське суспільство в Україні. URL: <http://www.ukrpolitic.com/?p=13715> (дата звернення: 10.05.2025)

УДК 342.9

Андрієвська О.О., студентка
Гаврік Р.О., к.ю.н., проф., доцент

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Російсько-українська війна спровокувала найбільшу міграційну кризу в Європі з часів Другої світової війни. Мільйони українців були змушені покинути свої домівки, шукаючи безпеки як в межах України, так і за кордоном. Такі обставини вимагають від держави чіткої, ефективної та адаптивної міграційної політики, яка здатна оперативно реагувати на динаміку ситуації, гарантувати захист прав переміщених осіб, сприяти їх соціальній та економічній інтеграції, а також забезпечувати умови для безпечного повернення в разі зміни обставин. У післявоєнний період перед Україною постане новий комплекс завдань, пов'язаних із реінтеграцією населення, відновленням зруйнованих територій, поверненням громадян з-за кордону, а також із збереженням і залученням людського капіталу до процесів відбудови країни. Саме тому дослідження державної міграційної політики в умовах війни та післявоєнної інтеграції має не лише теоретичну, а й практичну цінність, оскільки воно спрямоване на вирішення нагальних проблем сьогодення та закладання основ для сталого розвитку майбутнього України.

У програмних документах, зокрема в Концепції державної міграційної політики, Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року та низці інших нормативно-правових актів, не сформульовано цілісного та узгодженого підходу до розуміння сутності міграційної політики. Однак, найбільш повно це поняття тлумачиться у такому визначенні: державна міграційна політика України – це сукупність правових, організаційних, соціально-економічних та адміністративних заходів, які здійснюються органами державної влади з метою регулювання міграційних процесів, захисту прав мігрантів та громадян України, забезпечення національної безпеки, соціальної стабільності та економічного розвитку держави. Вона охоплює як внутрішню, так і зовнішню міграцію, включаючи питання переміщення осіб у межах країни, еміграції, імміграції, захисту біженців, інтеграції переселенців та повернення громадян з-за кордону. В умовах війни та післявоєнного відновлення основними пріоритетами цієї політики стають захист внутрішньо переміщених осіб, створення умов для безпечного повернення біженців, збереження людського капіталу та сприяння соціальній інтеграції.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну стало чинником, який суттєво вплинув на державну міграційну політику. До початку війни ключовими напрямками міграційної політики були регулювання трудової міграції, боротьба з нелегальним перебуванням іноземців на території України, інтеграція іммігрантів та підтримка співвітчизників за кордоном. Однак із початком повномасштабного вторгнення російської федерації пріоритети докорінно змінилися. Основна увага держави була зосереджена на забезпеченні безпеки цивільного населення, організації евакуації з небезпечних регіонів, наданні захисту внутрішньо переміщеним особам (ВПО) та підтримці громадян, які опинилися за межами України в статусі тимчасового захисту або біженців.

До основних негативних чинників, які сприяють посиленню міграційних процесів в умовах війни належать:

- загострення міграційної та демографічної кризи;
- суттєва втрата трудового ресурсу та інтелектуального потенціалу країни;
- дефіцит кваліфікованих спеціалістів, зокрема в критичних сферах, таких як безпека, оборона та кібербезпека;
- масове переміщення бізнесу та капіталу за межі держави;
- поглиблення економічної кризи, що супроводжується зростанням інфляції[1].

Актуальні виклики для державної міграційної політики України в умовах війни та післявоєнної інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) охоплюють низку соціальних, правових та інституційних аспектів, що потребують комплексного підходу та ефективних рішень. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), станом на березень 2024 року кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні становила близько 5 мільйонів осіб. Найбільше ВПО зосереджено у Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській, Хмельницькій та Вінницькій областях. Згідно з дослідженням Національного інституту стратегічних досліджень, лише 30% ВПО мають належні умови проживання. Тривале перебування у невідповідних умовах породжує проблеми психологічного характеру та соціальної адаптації, що додатково ускладнює інтеграцію переміщених осіб. Забезпечення прав ВПО є ключовим завданням державної міграційної політики. Вони мають право на реєстрацію, соціальні виплати, медичне обслуговування, освіту та працевлаштування. Згідно з законодавством, ВПО, навіть без необхідних документів, можуть отримати статус безробітного та відповідні соціальні виплати[2].

Структура ринку праці також зазнала значних змін внаслідок масштабного переміщення трудових ресурсів. Згідно з дослідженнями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, війна призвела до скорочення робочої сили в Україні приблизно на 30%. Особливо гострим є дефіцит кадрів у сфері охорони здоров'я, освіти, ІТ та інженерних спеціальностей. За даними Державної служби зайнятості, у східних областях України рівень безробіття сягає 24-30%, тоді як у західних регіонах спостерігається нестача робочої сили в окремих секторах. Ця диспропорція вимагає розробки диференційованих підходів до регулювання ринку праці. Результати опитувань ВПО, проведених Київським міжнародним інститутом соціології, вказують на те, що близько 45% переміщених осіб працездатного віку не можуть знайти роботу, яка відповідає їхній кваліфікації.

Підвищення транскордонних загроз безпеці, пов'язаних із міграційними процесами, стало одним із ключових викликів в умовах війни. Згідно з аналітичними звітами Національного інституту стратегічних досліджень та Ради національної безпеки і оборони України, фіксуються випадки використання міграційних потоків для проникнення ворожих агентів та диверсійно-розвідувальних груп. За інформацією Державної прикордонної служби України, упродовж 2022-2024 років зафіксовано понад 40 000 спроб незаконного перетину державного кордону, що майже утричі перевищує аналогічні показники в довоєнний період [3]. Додаткову загрозу становить зростання активності організованих злочинних угруповань, які займаються торгівлею людьми та нелегальним переміщенням осіб через кордон. Дані ОБСЄ свідчать, що після початку повномасштабного вторгнення ризик потрапляння у ситуації торгівлі людьми серед вразливих категорій українських мігрантів зріс на 82% [4].

Важливим напрямом міграційної політики під час воєнного стану є співробітництво з міжнародними організаціями. Одним із ключових партнерів у цій сфері є Міжнародна організація з міграції (МОМ), яка надає підтримку Україні в питаннях управління міграційними процесами, захисту внутрішньо переміщених осіб, боротьби з торгівлею людьми та забезпечення стійкої інтеграції мігрантів. Також важливу роль відіграє Агентство ООН у справах біженців (UNHCR), яке забезпечує допомогу тим українцям, що шукають прихистку в інших країнах. Європейський Союз, у свою чергу, впровадив тимчасовий захист для українців, надаючи їм можливість легально проживати, працювати, отримувати освіти та медичні послуги у країнах ЄС. Також Україна активно співпрацює з такими країнами, як Польща, Німеччина, Румунія, Чехія, Італія, які прийняли найбільше біженців, і координує з ними процеси повернення громадян, гуманітарну допомогу та соціальну інтеграцію.

Ключовими напрямками міграційної політики України в умовах післявоєнного стану є:

по-перше, забезпечення повернення та успішної реінтеграції громадян України, які вимушено перебували за кордоном, шляхом розробки фінансових стимулів, гарантування безпеки в регіонах повернення, відновлення інфраструктури, надання психологічної підтримки та допомоги в адаптації, а також спрощення процедур визнання здобутих за кордоном кваліфікацій;

по-друге, всебічна інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) шляхом забезпечення їх довгостроковим житлом через пільгове кредитування та будівництво соціального житла, сприяння працевлаштуванню через програми перекваліфікації та підтримку підприємництва, забезпечення доступу до соціальних послуг та підтримка громад, які прийняли значну кількість ВПО;

по-третє, ефективне регулювання трудової міграції, що включає визначення пріоритетних галузей для залучення іноземної робочої сили, створення прозорих механізмів залучення та захисту прав іноземних працівників, а також розробку програм стимулювання повернення українських трудових мігрантів;

по-четверте, посилення управління кордонами та протидія нелегальній міграції шляхом удосконалення прикордонного контролю, боротьби з торгівлею людьми та запобігання проникненню елементів, що становлять загрозу національній безпеці; по-п'яте, реалізація активної демографічної політики, спрямованої на стимулювання народжуваності, підтримку молоді та покращення системи охорони здоров'я, і, нарешті, активна міжнародна співпраця для залучення допомоги міжнародних організацій, укладання відповідних угод та обміну досвідом у сфері міграційної політики, при цьому основними принципами такої політики є гуманізм, комплексність, прозорість, партнерство та адаптивність.

Отже, державна міграційна політика України в умовах війни та післявоєнної інтеграції є критично важливим інструментом для подолання низки складних викликів. Насамперед, вона відіграє ключову роль у подоланні демографічної кризи, спричиненої масовим переміщенням населення, втратами людського капіталу та зниженням народжуваності. Крім того, ефективна міграційна політика є запорукою національної безпеки, оскільки дозволяє контролювати міграційні потоки, запобігати незаконному перетину кордону, торгівлі людьми та іншим загрозам.

Список використаної літератури:

1. Кобець Ю., Мадрига Т. Державна міграційна політика України в умовах повномасштабного вторгнення. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. Випуск 48. С. 252-259.
2. Права та обов'язки внутрішньо переміщених осіб. *Wiki Legal Aid*. URL: https://legalaids.wiki/index.php/Права_та_обов'язки_внутрішньо_переміщених_осіб?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 14.05.2025).
3. За спробу незаконно перетнути кордон України в період воєнного стану затримали більше 40 тисяч громадян. *Доступ до правди*. URL: <https://dostup.org.ua/news/publications/za-sprobu-nezakonno-peretnuty-kordon-ukrainy-v-period-voiennoho-stanu-zatrymaly-bilshe-40-tysiach-hromadian> (дата звернення: 14.05.2025).
4. З початку повномасштабної війни ризик потрапляння українських громадян у ситуацію торгівлі людьми значно зріс. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – Головна*. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/z-pochatku-povnomasshtabnoyi-vijni-rizik-potraplyannya-ukrayinskih-gromadyan-u-situaciyu-torgivli-lyudmi-znachno-zris (дата звернення: 14.05.2025).

УДК 343.3

**Білоус С.О., здобувачка вищої освіти
на бакалаврському рівні юридичного факультету
Гаврік Р.О., к.ю.н., доц.
професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова**

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ ЗА КОРДОНОМ

Міграція населення є універсальним і віковичним явищем, яке невід'ємно супроводжує людське буття та є характерним для будь-яких форм суспільного устрою незалежно від історичного періоду. Сучасне територіальне розміщення людства на планеті є, здебільшого, результатом тривалих і масштабних міграційних процесів.

Динаміка міграції, її трансформації та механізми формування в умовах сьогодення є предметом міждисциплінарного вивчення, що охоплює соціологію, демографію, економічні науки, політичну теорію, філософію, географію населення, етнологію, статистику, історію, етнографію, соціальну психологію, популяційну генетику, антропологію, юриспруденцію та інші сфери знань.

Поняття міжнародної трудової міграції слід розуміти як переміщення осіб через державні кордони з метою працевлаштування у країні призначення, обумовлене низкою соціально-економічних чинників, з укладенням трудових правовідносин на термін понад один рік, з подальшим поверненням до країни походження або без такого [1, с. 17].

Серед ключових причин, що стимулюють розвиток міжнародної трудової мобільності, варто відзначити високий рівень безробіття, часткову зайнятість, а також недостатнє фінансування державних програм у сферах освіти та охорони здоров'я, що змушує громадян самостійно забезпечувати відповідні послуги. Додатковим стримувальним чинником для розвитку малого підприємництва в Україні виступає висока облікова ставка Національного банку, яка суттєво ускладнює доступ до фінансових ресурсів.

Соціальне забезпечення українських трудових мігрантів за кордоном є складною і водночас надзвичайно важливою темою в контексті сучасної трудової міграції. Щороку мільйони українців залишають територію України у пошуках роботи за кордоном, зокрема у країнах Європейського Союзу, таких як Польща, Чехія, Німеччина, Італія, Литва та інші. Значна частина цих мігрантів працює у сфері будівництва, сільського господарства, догляду за літніми людьми, промисловості та сфері послуг. Проте питання соціального захисту таких осіб нерідко залишається поза увагою, адже трудові мігранти часто не мають належного доступу до систем охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, страхування від безробіття чи нещасних випадків на виробництві.

У межах національного законодавства України соціальне забезпечення громадян, які працюють за межами країни, регламентується, зокрема, Законом України «Про зовнішню трудову міграцію» № 761-VIII від 5 листопада 2015 року [2]. У ньому зазначено, що держава сприяє забезпеченню соціальних прав трудових мігрантів, зокрема шляхом укладання міжнародних договорів про соціальне забезпечення. У таких договорах передбачаються гарантії щодо права на пенсійне забезпечення, медичне страхування, виплати у разі нещасного випадку чи тимчасової непрацездатності. Станом на 2024 рік Україна уклала понад 20 двосторонніх угод про соціальне забезпечення з країнами Європи, зокрема з Польщею, Італією, Іспанією, Португалією, Німеччиною, Словаччиною та іншими. Такі угоди дозволяють враховувати трудовий стаж, набутий за кордоном, під час призначення пенсії в Україні або країні перебування.

Попри формальну наявність гарантій, на практиці українські трудові мігранти часто не можуть реалізувати свої права на соціальне забезпечення. Основною причиною є те, що значна частина з них працює неофіційно або за короткотерміновими контрактами, що унеможливує внесення відповідних даних до систем соціального страхування приймаючих країн. Наприклад, у Польщі багато українців працюють на підставі сезонних дозволів, які не передбачають повного пакета соціального страхування. У випадках неофіційного працевлаштування працівники повністю позбавлені доступу до медичних послуг або допомоги у разі травми на роботі. Крім того, навіть ті працівники, які мають доступ до певних соціальних послуг, не завжди знають про свої права або не можуть ними скористатися через мовні та бюрократичні бар'єри.

З початком повномасштабної війни в Україні в лютому 2022 року ситуація зазнала певних змін. Європейський Союз активував механізм тимчасового захисту відповідно до Директиви 2001/55/ЄС, яка надала мільйонам українців право на проживання, працевлаштування, медичне страхування та доступ до соціальних виплат у державах-членах ЄС [3]. Це стало суттєвим кроком у напрямку розширення соціального захисту українців за кордоном. Однак, механізм тимчасового захисту не є довгостроковим рішенням, і з часом країни ЄС почали обговорення щодо припинення або трансформації цього режиму.

На додаток до європейських ініціатив, важливою є роль самої України у створенні системи підтримки трудових мігрантів. Йдеться про необхідність інформування громадян щодо можливостей легального працевлаштування, укладання трудових договорів, соціального страхування, пенсійного обліку. Також важливо налагодити ефективну роботу консульських установ, які могли б оперативно реагувати у випадках порушення прав мігрантів, сприяти у вирішенні правових та соціальних питань.

Отже, аналізуючи вищезазначене, покращення системи соціального забезпечення українських трудових мігрантів потребує міждержавної співпраці, посилення контролю за діяльністю агентств з працевлаштування, підвищення правової обізнаності громадян, а також реформування внутрішньої системи соціального страхування з урахуванням транснаціонального характеру сучасної трудової міграції. Тільки при належному правовому забезпеченні, інституційній підтримці та повазі до прав людини можна забезпечити гідні умови життя та соціальної захищеності українців за межами своєї країни.

Список використаних джерел:

1. Жулинський М. Українська родина і вимушена міграція. Урядовий кур'єр. 2019. 15 трав. №87. С. 17–18.
2. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 05.11.2015 № 761-VIII : станом на 14 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text> (дата звернення: 12.05.2025).
Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj>

УДК 343.3

Лучковська К.В., здобувачка вищої освіти
на бакалаврському рівні юридичного факультету
Гаврік Р.О., к.ю.н., доц.,
професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ: ПОНЯТТЯ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ

У сучасних умовах суспільного розвитку особливого значення набуває дослідження феномену нелегальної міграції, який тісно пов'язаний із безпековими, правовими та гуманітарними викликами. Щоб глибше зрозуміти суть цього явища, необхідно з'ясувати не лише його зовнішні прояви, а й вихідне поняття — міграцію, що слугує основою для подальшої класифікації її видів, включно з нелегальною.

Термін "міграція" походить від латинського слова "migratio", що означає "переселення" [1, с. 500]. У загальному значенні міграція трактується як переміщення населення в межах або за межі певної території, яке може відбуватися як добровільно, так і під впливом зовнішніх чинників. У науковому дискурсі міграція вважається багатовимірним явищем, що охоплює соціальні, економічні, політичні, культурні та правові аспекти. У зв'язку з цим дослідники пропонують різні типології міграції за ознаками тривалості, мети, правового статусу, напрямку руху тощо. Саме в межах класифікації за правовим статусом мігрантів виділяється нелегальна міграція — як особливий феномен, що поєднує порушення встановлених норм з відповідними наслідками для державного та громадського порядку.

У "Юридичній енциклопедії" нелегальна міграція визначається як незаконний в'їзд або порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування у країні в'їзду [2]. Це визначення акцентує на ключових правопорушеннях у сфері міграційного режиму — несанкціонованому перетині кордону, перевищенні дозволеного строку перебування, ухиленні від реєстрації. В українському правовому полі поняття конкретизоване в Законі України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства", який вказує, що нелегальними вважаються особи, які або незаконно перетнули державний кордон, або залишаються на території України без законних підстав після закінчення строку тимчасового перебування

Варто зазначити, що до останніх років в українському законодавстві паралельно вживалися терміни "нелегальна" та "незаконна" міграція. З 2022 року спостерігається тенденція до їх уніфікації, і в офіційних джерелах переважно застосовується подвійне формулювання "нелегальна (незаконна) міграція". Такий підхід свідчить про намагання узгодити термінологію на національному рівні та уникнути розбіжностей у тлумаченні.

У міжнародному вимірі, зокрема в документах ООН і Міжнародної організації з міграції (МОМ), домінує термін "неврегульована міграція" (irregular migration). Це поняття базується на гуманістичному підході, згідно з яким сам факт порушення міграційного режиму не має автоматично отожднюватися зі злочином, а особа-мігрант не повинна бути стигматизована. Такий підхід підкреслює необхідність розрізнення між нелегальною міграцією та злочинною діяльністю, пов'язаною, наприклад, з торгівлею людьми або контрабандою. Водночас у законодавстві Європейського Союзу термін "незаконна міграція" є звичним, що відображає прагнення держав-членів ЄС акцентувати на контролі міграційних процесів з міркувань безпеки та захисту кордонів.

Незважаючи на різницю в термінах, суть явища лишається спільною: йдеться про систематичне порушення державного суверенітету та правового порядку шляхом неконтрольованого переміщення осіб через кордони. Таким чином, нелегальна міграція у своїй суті є соціально-правовим явищем, що створює численні виклики у сфері безпеки, правопорядку, економіки та міждержавних відносин. Її вивчення вимагає інтегрованого підходу, що поєднує юридичний аналіз із соціологічними, демографічними та політичними аспектами.

Україна як транзитна та водночас країна призначення для значної кількості мігрантів, особливо з країн Близького Сходу та Центральної Азії, стикається з постійним тиском з боку нелегальної міграції. Після початку повномасштабної агресії Російської Федерації у 2022 році ситуація ускладнилася ще більше — мільйони осіб стали вимушеними переселенцями, і зросла ймовірність нелегальних перетинів кордонів як в Україну, так і з України до країн ЄС. У відповідь на ці виклики в нашій державі формується комплексний механізм протидії нелегальній міграції.

Законодавча основа протидії включає низку актів, зокрема Закони України "Про імміграцію", "Про прикордонний контроль", "Про зовнішню трудову міграцію", Кодекс України про адміністративні правопорушення та Стратегію державної міграційної політики до 2025 року. Ця Стратегія закріплює принципи гуманізму, прозорості, верховенства права та передбачає посилення прикордонного контролю, вдосконалення візових процедур, стимулювання добровільного повернення мігрантів і розвиток системи підтримки міграційних органів [4, с. 106].

Виконання функцій у цій сфері покладається на ключові відомства: Міністерство внутрішніх справ, Державну міграційну службу, Державну прикордонну службу, Міністерство соціальної політики та підрозділи Національної поліції. Вони координують виявлення та притягнення до відповідальності порушників, забезпечують повернення нелегальних мігрантів, здійснюють інформаційний обмін із країнами-партнерами та впроваджують профілактичні заходи [5].

Не менш важливою складовою є технічна та кадрова база, яка забезпечує спроможність держави контролювати міграційні потоки. Біометричні системи, сучасні засоби ідентифікації, відеонагляд, безпілотники — все це створює умови для швидкого виявлення осіб, що перебувають у країні незаконно. Разом з тим особливу увагу слід приділяти професіоналізму персоналу. Кваліфіковані фахівці прикордонних, міграційних і правоохоронних органів проходять системну підготовку, включно з навчанням за участі іноземних експертів. Проте існує проблема кадрового відтоку, пов'язана з низьким рівнем оплати та високим рівнем навантаження, що знижує ефективність реалізації міграційної політики [6, с. 264].

Профілактична складова також відіграє ключову роль. Через інформаційні кампанії, роботу з громадськістю, участь громадських організацій вдається формувати у суспільстві негативне ставлення до незаконного сприяння нелегальній міграції. Мешканці прикордонних регіонів активно залучаються до моніторингу ситуації та передачі інформації правоохоронним органам. Паралельно з цим держава посилює контроль за поведінкою легальних мігрантів, які іноді самі організовують канали нелегального переправлення своїх співвітчизників.

Міжнародна співпраця, особливо з прикордонними службами країн-членів ЄС та організаціями на зразок Frontex чи EUBAM, дозволяє Україні адаптувати найкращі практики у сфері прикордонної безпеки та реалізувати спільні операції з виявлення каналів незаконної міграції. Це включає проведення спільних патрулів, обмін інформацією, запровадження єдиних стандартів контролю та спільного оформлення в пунктах пропуску.

Таким чином, механізм протидії нелегальній міграції в Україні є комплексним і багаторівневим, заснованим на поєднанні правових, технічних, організаційних і соціальних заходів. Його ефективність залежить не лише від нормативного регулювання чи діяльності державних органів, а й від рівня громадянської свідомості, відкритості до міжнародної кооперації та спроможності адаптуватися до нових викликів, зокрема пов'язаних із війною та глобальною міграційною кризою.

Отже, нелегальна міграція, як складне багатоаспектне явище, вимагає цілісного міжгалузевого підходу до протидії. Поняття цього явища має як чітке правове, так і багате соціальне трактування. Законодавче забезпечення, функціонування профільних органів, розвиток технічних засобів контролю, участь суспільства і міжнародне партнерство — усе це є невід'ємними елементами механізму реагування на нелегальну міграцію. Системне впровадження інноваційних підходів, постійна адаптація до нових загроз, гуманність у ставленні до мігрантів та орієнтація на європейські цінності залишаються запорукою ефективної міграційної політики України в умовах трансформацій і викликів XXI століття.

Список використаних джерел:

Мельничук О. С. Словник іншомовних слів. 1-е видання. Київ: «Українська радянська енциклопедія», 1974. 865 с.

2. Юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 4 : Н - П. 720 с.

Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 №3773-VI: станом на 6 лют. 2025р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

4. М. М. Бедрій, Х. В. П'єх. Нормативно-правові засоби протидії нелегальній міграції в Україні. Молодийвчений. 2019. № 7(1). С. 104-108. URL:

Гулевич О. С. Суб'єкти та об'єкти у сфері нелегальної міграції. Електронний журнал “Державне управління: удосконалення та розвиток”, Вип. 9, 2020 р.

6. Ковальчук В.П. Забезпечення протидії нелегальній міграції та пов'язаним із нею злочинам. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (Серія юридична). 2018. Вип. 4. С. 260–270.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

Інститут громадянства є фундаментальним елементом правового зв'язку між особою та державою, визначаючи політичний і соціальний статус людини, її права та обов'язки. В умовах глобалізації та міжнародних інтеграційних процесів особливої актуальності набуває проблема подвійного громадянства, яка породжує складні правові колізії на межі публічно-правових і приватно-правових відносин. З початку 2024 року в Україні діє комплексна правова база щодо питань громадянства. Центральними регуляторними документами виступають Основний Закон України, спеціальне законодавство про громадянство та відповідні міжнародні угоди. Фундаментальним принципом українського законодавства залишається положення про єдине громадянство - громадяни України можуть мати виключно українське громадянство.

Законодавство України закріплює низку важливих положень: активне запобігання випадкам безгромадянства; гарантування права громадян на зміну громадянства; заборону примусового позбавлення громадянства; збереження громадянського статусу незалежно від місця проживання особи; забезпечення рівності всіх громадян перед законом [1]. Українське законодавство визначає декілька шляхів набуття громадянства. Насамперед, це отримання громадянства за народженням - коли дитина народжується на території України або принаймні один з батьків має українське громадянство. Альтернативний шлях - набуття громадянства за територіальним походженням, що застосовується до осіб або їхніх близьких родичів, які проживали в Україні до 16 липня 1990 року.

Правові норми також регламентують підстави для припинення громадянства України. Серед них: добровільне набуття громадянства іншої держави, проходження військової служби в іноземній країні або виявлення факту отримання українського громадянства на основі неправдивих відомостей. Саме остання підстава була застосована при позбавленні громадянства колишнього президента Грузії Міхеїла Саакашвілі [2]. Проте українське законодавство демонструє певну неоднозначність у підході до подвійного громадянства. З одного боку, Конституція України декларує принцип єдиного громадянства, з іншого - в законодавстві відсутня пряма заборона множинного громадянства та ефективний механізм виявлення фактів його набуття. Закон України "Про громадянство" визначає добровільне набуття громадянства іншої держави як підставу для втрати українського громадянства, проте процедура встановлення таких фактів залишається недосконалою [1].

Подвійне громадянство створює низку потенційних загроз національній безпеці України. Серед них - ризик витоку інформації з обмеженим доступом, формування зон впливу іноземних держав через надання громадянства державним службовцям регіонального та місцевого рівнів, а також можливість використання фактору захисту власних громадян для територіальних претензій. Особливо гостро ця проблема постає в прикордонних регіонах з історично сформованими національними меншинами, де сусідні держави активно реалізують "паспортну політику" [3].

Міжнародна практика демонструє різноманітні підходи до регулювання подвійного громадянства. Ряд держав допускає множинне громадянство без обмежень (Франція, Канада), інші - за певних умов (Литва, Фінляндія), треті - категорично забороняють (Австрія, Данія). Для вирішення правових колізій застосовується принцип "ефективного громадянства", який визначає пріоритетність одного з громадянств на основі фактичних зв'язків особи з відповідною державою. Вдосконалення правового регулювання питань громадянства в Україні потребує комплексного підходу. Необхідно законодавчо закріпити принцип недопустимості подвійного громадянства з чітким визначенням цього поняття, посилити міжвідомчу взаємодію у виявленні випадків множинного громадянства, а також активізувати міжнародну співпрацю щодо запобігання таким випадкам. Особливої уваги заслуговує пошук балансу між публічними інтересами держави та приватно-правовими інтересами особи. Альтернативою подвійному громадянству може стати розвиток інституту закордонних українців та інших спеціальних статусів, які дозволяють підтримувати зв'язок з діаспорою без загроз національній безпеці.

Таким чином, проблема подвійного громадянства в Україні потребує системного правового регулювання з урахуванням як міжнародного досвіду, так і національних інтересів держави в умовах сучасних геополітичних викликів та міжнародних інтеграційних процесів.

Список використаних джерел:

1. Про громадянство України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 15.05.2025).
2. Балакірева Р. С. Конституційне право України : Навч. посіб. для вищ. навч. закл. Київ : Центр навч. літ., 2003. 210 с.
3. Коломієць О. Інститут подвійного громадянства (біпатризму) у міжнародному праві: проблеми і перспективи. *Наукові праці МАУП*. 2010. Вип.1. С. 296-301.

УДК 341.4

**Кірик А.Ю., доктор філософії з права, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницький університету управління та права імені Леоніда Юзькова**

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У БОРОТЬБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ: ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Організована злочинність становить загрозу для європейських громадян, бізнесу, державних установ, а також економіки в цілому.

У боротьбі з організованою злочинністю в Європейському Союзі важливу роль відіграють інституції та кілька спеціалізованих органів. Спеціалізовані органи забезпечують координацію, оперативну підтримку та правове супроводження кримінального переслідування в транскордонних справах. Ці органи працюють у тісній взаємодії з національними правоохоронними та судовими структурами держав-членів.

Одним із центральних органів є Європейський поліцейський офіс (Європол), який забезпечує інформаційну підтримку, аналітичну діяльність, оперативну координацію та обмін розвідувальними даними у сфері організованої злочинності. Європол не має виконавчих повноважень, тобто не проводить арешти, але відіграє ключову роль у спільних операціях, таких як розслідування наркоторгівлі, торгівлі людьми, кіберзлочинності тощо.

Іншою важливою інституцією є Євроюст – європейське агентство, що співпрацює з судовими та поліцейськими органами країн-членів ЄС. Його основна функція полягає в координації кримінальних розслідувань і переслідування в справах, які мають транскордонний характер. Євроюст допомагає подолати конфлікти юрисдикцій, сприяє створенню спільних слідчих груп і координує виконання запитів про правову допомогу, ордерів на арешт та передачу доказів. Роль Євроюсту полягає в тому, щоб допомогти зробити Європу безпечнішим місцем шляхом координації роботи національних органів влади держав-членів ЄС, а також третіх країн, у проведенні розслідувань та переслідування транснаціональної злочинності [1].

З 2021 року значну роль почала відігравати Європейська прокуратура (EPPO) – незалежний орган ЄС, уповноважений розслідувати і притягати до відповідальності за злочини, що шкодять фінансовим інтересам Європейського Союзу, зокрема шахрайство, корупцію та відмивання коштів. EPPO є унікальним інструментом наднаціонального кримінального переслідування, адже має власних делегованих прокурорів у державах-членах, які здійснюють слідчі дії від імені ЄС [2].

Також важливу підтримку надає Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF), яке розслідує фінансові махінації та корупційні схеми в інституціях ЄС, співпрацюючи з іншими структурами для передачі справ до національних органів або EPPO. Після завершення розслідування OLAF рекомендує відповідним інституціям ЄС та національним органам влади вжити заходів: зазвичай це включає порушення кримінальних розслідувань, фінансове стягнення або інші дисциплінарні та адміністративні заходи. Потім OLAF контролює виконання цих рекомендацій. OLAF також розробляє політику боротьби з шахрайством для Європейської Комісії.

Необхідно підкреслити, що оперативна діяльність, наприклад переслідування злочинців, залишається відповідальністю країн ЄС. Метою інституцій ЄС, зокрема Європейської комісії, є підтримка країн ЄС у більш ефективній боротьбі з організованою злочинністю. Діяльність ЄС поширюється від запобігання злочинності до правоохоронної діяльності і базується на різних інструментах, таких як:

- законодавчі заходи, що гармонізують правила щодо правопорушень, пов'язаних зі злочинною організацією
- збір достовірної статистики злочинності
- фінансування європейських проектів або спеціалізованих мереж [3].

Європейський Союз упродовж останніх десятиліть активно розвиває правові інструменти боротьби з організованою злочинністю, враховуючи її транскордонний характер та загрозу для безпеки, стабільності та верховенства права в межах Союзу. Оскільки кримінальне право належить до компетенції держав-членів, ЄС використовує переважно засоби гармонізації кримінального законодавства, спрямовані на зближення правових систем і покращення співпраці між правоохоронними органами країн. Союз розробив значну кількість директив та рішень, спрямованих на гармонізацію кримінального законодавства держав-членів у сфері боротьби з різними формами організованої злочинності, такими як відмивання коштів, торгівля людьми, кіберзлочинність, незаконний обіг наркотиків та корупція.

Серед рішень варто виділити Рамкове рішення 2008/841 щодо боротьби з організованою злочинністю, яке гармонізує законодавство Європейського Союзу та держав-членів ЄС щодо криміналізації цих правопорушень та встановлення покарань за них [4]. Рішення визначає юрисдикцію та координацію кримінального переслідування. Юрисдикція держави-члена повинна поширюватися на

злочини, коли вони вчинені, повністю або частково, одним із її громадян або від імені юридичної особи, що зареєстрована на її території. Якщо правопорушення підпадає під юрисдикцію кількох держав-членів, вони повинні співпрацювати, наприклад, через Агентство Європейського Союзу з питань співробітництва у сфері кримінального правосуддя, щоб визначити державу-члена, яка веде переслідування [5].

Згідно зі ст. 83 ДФЄС, Союз може приймати директиви, що встановлюють мінімальні правила щодо переліку з десяти конкретних правопорушень: тероризм, торгівля людьми, сексуальна експлуатація жінок та дітей, незаконний обіг наркотиків, незаконний обіг зброї, відмивання грошей, корупція, підробка платіжних засобів, комп'ютерна злочинність та організована злочинність. Цей перелік є вичерпним [6]. Мінімальні правила можуть охоплювати визначення караних діянь, тобто елементи, що визначають, яку поведінку слід вважати такою, що становить кримінальне діяння, а також вид та рівень покарань, що застосовуються до таких діянь.

Наприклад були прийняті Директива 2011/36/ЄС, яка зосереджена на запобіганні торгівлі людьми та Директива 2014/42/ЄС про заморожування та конфіскацію засобів та доходів від злочинної діяльності в Європейському Союзі.

Варто відмітити, що ЄС не прагне до повної уніфікації кримінального права, але активно впроваджує мінімальні стандарти криміналізації, а також розбудовує механізми міждержавної співпраці, що дозволяє ефективно протидіяти організованій злочинності на наднаціональному рівні.

Крім того, ЄС активно співпрацює з сусідніми державами. З Україною ЄС співпрацює у сфері боротьби з організованою злочинністю через низку стратегічних, правових та інституційних інструментів. Україна підписала угоди про співпрацю як з Європолом, так і з Євроюстом. Така співпраця дозволяє обмін інформацією, проведення спільних операцій, доступ до інформаційних систем, участь у спільних розслідуваннях щодо організованої злочинності, зокрема: торгівля людьми, незаконний обіг наркотиків, контрабанда, кіберзлочинність.

Таким чином, Європейський Союз досяг значного прогресу у створенні правової та інституційної основи для боротьби з організованою злочинністю. Функціонування таких агентств, як Європол та Євроюст значно покращило обмін інформацією та координацію між правоохоронними та судовими органами держав-членів.

Поряд з досягненнями, діяльність ЄС у боротьбі з організованою злочинністю стикається з низкою проблем. Перш за все є проблеми координації між різними органами та державами-членами. Незважаючи на існування Європолу та Євроюсту, ефективна координація між численними національними правоохоронними та судовими органами залишається складним завданням. Різні процедури, мовні бар'єри, недовіра та відмінності можуть ускладнювати обмін інформацією та проведення спільних операцій.

Крім того, ще однією проблемою є адаптація організованої злочинності до нових технологій та методів. Організовані злочинні угруповання швидко адаптуються до нових технологій, таких як, криптовалюти та зашифровані комунікації, що ускладнює їх виявлення та переслідування. Правоохоронні органи ЄС та держав-членів повинні постійно розвивати свої технічні та оперативні можливості для ефективної боротьби з кіберзлочинністю, злочинами у віртуальному просторі та використанням нових фінансових інструментів.

Ефективна протидія транснаціональній організованій злочинності вимагає постійної уваги, співпраці та політичної волі всіх зацікавлених сторін.

Список використаних джерел:

1. Who we are. European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/ua/node/258>
2. The independent public prosecution office of the EU. European Public Prosecutor's Office. URL: <https://www.eppo.europa.eu/en/about>
3. Organised crime and human trafficking. European Commission. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking_en
4. Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the fight against organised crime. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32008F0841>
5. Fight against organised crime: offences linked to participation in a criminal organisation. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:jl0011>
6. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями від 25.03.1957 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06W

Ковалишина Є.О., студентка другого курсу, групи П-11
Науковий керівник: Литвинчук О.В., к.філос.н., доц.
Державний університет «Житомирська політехніка»

РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ МАТЕРІАЛЬНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Актуальність дослідження проблеми матеріального та процесуального права пояснюється, насамперед, тим, що від правильного застосування залежить рівень та якість судочинства, а також результативність норм матеріального та процесуального права. У прямій залежності перебуває правильне виконання завдань цивільного судочинства та його результативність.

Матеріальне право – це сукупність норм, що безпосередньо контролюють суспільні відносини і є її первинним регулятором (відповідь на питання – що?). Норми матеріального права регулюють фактичні зв'язки, які слугують змістом процесуального права, адресуються всім суб'єктам права, скасовуються в офіційному порядку, мають на меті забезпечувати права і свободи людини.

Процесуальне право – це сукупність норм, що регулюють діяльність із реалізації матеріальних норм (відповідь на питання – як?). Усі його розпорядження мають процедурний характер, тобто визначається найдоцільніший порядок здійснення правотворчої, правозастосовальної, правоохоронної, установчої і контрольно-наглядової діяльності держави. Багато розпоряджень процесуальних норм визначають порядок організації органів держави і здійснення ними своєї компетенції. Норми процесуального права регулюють юридичні зв'язки, що виступають формою матеріального права, покликані сприяти розвитку матеріальних норм, забезпечувати їх реалізацію. Вони мають на меті забезпечувати право на захист прав, свобод та інтересів людини і громадянина в поєднанні з правом звертатися за таким захистом до суду, а також закріплювати владні повноваження суду з розгляду юридичних справ.

На основі порівняльного аналізу матеріального і процесуального права можна визначити спільне та відмінне. Так, до спільних рис слід віднести тісний взаємозв'язок між ними. Спільними рисами є те, що вони тісно пов'язані між собою і доповнюють один одного. Значна кількість процесуальних та матеріальних норм знаходиться в кодифікованих актах права. Присутня узгодженість між вказаними нормами юридичних осіб. Також спільним є те, що процесуальне право виникло для реалізації матеріального.

Відмінними рисами є предмет і мета правового регулювання. Так, матеріального права є врегульовані суспільні відносини, які реально склалися між людьми і повинні бути організовані за допомогою правового регулювання, а предметом процесуального права є організаційні суспільні відносини, тобто такі, які визначають засоби реалізації норм матеріального права і де суб'єктами, як правило, виступають органи держави та їх посадові особи. Норми матеріального права мають на меті визначення змісту прав та обов'язків суб'єктів права і відповідають на питання, що треба зробити для реалізації цих прав і обов'язків. Водночас норми процесуального права відповідають на питання як, яким чином, у якому порядку права та обов'язки можуть і мають бути реалізовані.

Взаємозв'язок норм процесуального й матеріального права особливо проявляється під час вдосконалення процесуального законодавства. Проблема вдосконалення процесуального законодавства не може бути вирішена без одночасної зміни процесуальних норм, що містяться в матеріальному законодавстві. Послідовники такого підходу вказують на те, що всі матеріальні галузі права (адміністративне, трудове, митне, податкове, земельне, лісове, повітряне, транспортне й навіть цивільне та кримінальне) мають у своєму складі певні процесуальні (процедурні) норми для задоволення внутрішніх потреб матеріальної галузі, її самоорганізації, які не належать до структури й системи галузевих процесів.

Отже, розглядаючи проблему визначення співвідношення норм матеріального та процесуального права в загальному, досить спрощеному вигляді, у літературі зазначається, що якщо норми матеріального права встановлюють варіант поведінки шляхом гарантування прав, закріплення обов'язків чи заборон, то процесуальні вказують на послідовність дій, починаючи з їх втілення в життя, розкривають процедуру реалізації можливої або належної поведінки.

Список використаних джерел:

1. Левицька Н.О. Матеріальні та процесуальні нормативно-правові інститути. *Митна справа*. 2013. № 2. Ч. 2. Кн. 2. С. 28–34.
2. Сидоренко О. О. Матеріальне і процесуальне право: питання функціонального співвідношення. *Юрист України*. № 2012. С. 19–24.
3. Сидоренко О. О. Процесуальні норми права: поняття, особливості, різновиди : монографія. ХАРКІВ : Право, 2014. 192 с.

**Колесник О.С., студентка 4 курсу,
факультету «Національної безпеки, права та міжнародних відносин»
Науковий керівник: Павліченко І.М., ст. викл. кафедри права і правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»**

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан в Україні, оголошений 24 лютого 2022 року, спричинив масштабні зміни в різних сферах життєдіяльності держави, зокрема в трудовому праві. В умовах війни виникли нові виклики для трудових відносин, що потребують негайного реагування з боку законодавців. Метою цієї статті є аналіз трансформації трудового законодавства України в умовах воєнного стану, а також оцінка наслідків внесених змін для працівників та роботодавців. Розглянемо основні законодавчі нововведення, які регулюють трудові відносини в умовах особливого правового режиму.

1. Основні зміни в трудовому законодавстві в умовах воєнного стану

1.1. Підвищення гнучкості трудових відносин

Однією з основних змін у трудовому праві під час воєнного стану стало введення гнучких форм праці. В умовах воєнного стану деякі норми трудового законодавства стали менш жорсткими. Законодавець дозволив роботодавцям тимчасово змінювати умови праці без попереднього погодження з працівниками. Зокрема, дозволено вводити неповний робочий час, віддалену роботу, а також переведення працівників на інші посади, якщо це необхідно для забезпечення потреб підприємства під час війни. Такі зміни стали відповіддю на необхідність адаптуватися до нових реалій ринку праці.

1.2. Обмеження прав працівників на відпустку та лікарняні

Оскільки багато підприємств перебувають в зоні бойових дій, виникає потреба у скороченні деяких прав працівників, зокрема щодо відпусток. У зв'язку з воєнним станом було внесено зміни до законодавства, що обмежують можливість працівників використовувати чергові відпустки, надаючи право роботодавцю тимчасово змінювати графік відпусток на свій розсуд. Також було введено обмеження на виплату лікарняних, особливо у випадках, коли працівник не може надати достатньо документів, що підтверджують його хворобу.

1.3. Покращення захисту прав працівників, які мобілізовані до армії

З 2022 року Україна зробила кроки до покращення прав мобілізованих працівників. Внесені зміни до Трудового кодексу гарантують збереження за працівниками робочого місця, а також збереження соціальних виплат на час їх мобілізації. Після завершення служби в армії мобілізовані особи мають право повернутися на свою попередню роботу чи на подібну посаду. Це нововведення забезпечує соціальний захист мобілізованих осіб, підтримує моральний дух працівників, а також дозволяє зберегти кваліфікацію на ринку праці.

2. Виклики та проблеми, що виникають через зміни в трудовому законодавстві

2.1. Невизначеність правового статусу працівників у зонах бойових дій

Один з найбільших викликів, з якими стикається трудове законодавство в умовах воєнного стану, — це правовий статус працівників, які перебувають в зонах бойових дій. У зв'язку з тим, що багато підприємств зазнають руйнувань або працюють з обмеженнями, виникає проблема фіксації цих змін в трудових договорах. Працівники, які не можуть виконувати свої обов'язки через військову ситуацію, часто залишаються без компенсацій, що ставить під питання ефективність законодавчих змін щодо збереження їх трудових прав.

2.2. Протиріччя між законодавчими нормами та реальними умовами праці

Незважаючи на спроби адаптувати трудове законодавство до умов війни, не всі зміни відразу мають бажаний ефект. Наприклад, механізм введення гнучких форм праці може бути непридатним для деяких галузей, де присутні високі фізичні навантаження або де праця на підприємствах пов'язана з постійним контактом з іншими людьми. Це створює додаткові труднощі в застосуванні нових правил та їх реалізації на практиці.

2.3. Збереження прав працівників у разі обмеження ресурсів підприємства

В умовах економічної кризи та руйнувань інфраструктури багато підприємств змушені скорочувати робочі місця або знижувати зарплати. Законодавчі зміни дозволяють роботодавцям тимчасово знижувати заробітну плату та змінювати умови праці, однак часто це призводить до негативних соціальних наслідків для працівників, особливо в разі відсутності чітких механізмів компенсації втрат.

3. Перспективи розвитку трудового законодавства в Україні після воєнного стану

3.1. Відновлення соціальних гарантій для працівників

Після завершення воєнного стану однією з головних цілей має стати відновлення соціальних гарантій працівників, зокрема щодо прав на відпустки, лікарняні та захист від незаконних звільнень.

Необхідно також розглянути варіанти перегляду існуючих норм, щоб забезпечити рівноправність усіх працівників на ринку праці.

3.2. Адаптація трудового законодавства до міжнародних стандартів

Україна має потужний потенціал для адаптації трудового законодавства до міжнародних стандартів, зокрема в частині захисту прав мобілізованих осіб, створення умов для відновлення підприємств та відшкодування збитків у разі виникнення форс-мажорних обставин.

3.3. Диджиталізація трудових відносин

Інноваційні технології та цифровізація зможуть допомогти впровадити нові механізми контролю за трудовими відносинами та підвищити ефективність трудових процесів. Сучасні онлайн-платформи можуть забезпечити кращу взаємодію між роботодавцями та працівниками, а також сприяти ефективнішому врегулюванню трудових суперечок.

Трансформація трудового законодавства України в умовах воєнного стану є необхідною для адаптації до нових умов війни. Це дозволяє зберігати економічну активність, забезпечити мобілізацію трудових ресурсів і підтримати роботу підприємств. Однак численні виклики, такі як невизначеність правового статусу працівників у зонах бойових дій, потребують подальшого удосконалення законодавчих ініціатив. У майбутньому слід акцентувати увагу на відновленні соціальних прав працівників, а також на інтеграції сучасних технологій у трудові відносини.

Список використаних джерел:

1. Лісецька, І. О. (2022). Трудове право України в умовах воєнного стану: виклики та реформи. Київ: Юридична думка.
2. Бабченко, М. С. (2023). Трудові відносини під час війни: нововведення та їх наслідки. Вісник трудового права, 3(45), 85-90.
3. Савченко, О. А. (2022). Відновлення трудових прав працівників після воєнного стану: правові аспекти. Право та економіка, 9(5), 65-70.
4. Кузьмін, І. В. (2023). Трудовий кодекс України та війна: нововведення та зміни в трудових відносинах. Харків: Правова наука.
5. Токарева, О. Г. (2023). Законодавчі зміни в трудовому праві під час воєнного стану: аналіз та перспективи. Київ: Видавництво Ліра.

УДК 364:342.7(477)

Кравченко К.В., студентка I курсу
факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин, бакалавр
спеціальності 081 «Право»
Науковий керівник: Павліченко І.М.,
старший викладач кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир, Україна

ГАРАНТІЇ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у контексті масштабних внутрішніх переміщень населення, спричинених повномасштабною війною, проблематика забезпечення та реалізації прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО) набуває особливої уваги. На сьогодні в Україні зареєстровано мільйони осіб із відповідним статусом, які стикаються з численними викликами, зокрема у сфері доступу до соціальних послуг, працевлаштування, забезпечення житлом, а також реалізації виборчих та інших конституційних прав. Попри наявність законодавчого регулювання статусу ВПО, існують істотні недоліки нормативно-правової бази, а також практичні труднощі у її реалізації. У зв'язку з цим постає потреба у всебічному правовому аналізі чинних гарантій прав ВПО та ідентифікації наявних прогалин у законодавстві.

Питання дослідження прав внутрішньо переміщених осіб в Україні були предметом дослідження таких авторів, як: І.С. Басова, Т. Доронюк, А. Солодько та ін. В їхніх роботах висвітлено основні проблеми, що супроводжують реалізацію прав внутрішньо переміщених осіб, зокрема у сферах соціального захисту, забезпечення житлом, працевлаштування та доступу до освіти. Особлива увага приділяється недолікам чинного нормативно-правового регулювання, необхідності його узгодження з міжнародними стандартами, а також формуванню дієвих механізмів інтеграції ВПО в приймаючі територіальні громади.

Метою дослідження є здійснення правового аналізу механізмів забезпечення та реалізації гарантій прав внутрішньо переміщених осіб в Україні, а також виявити основні проблеми чинного законодавства у цій сфері.

Одним з наслідків кримської кризи, а згодом анексії АР Крим, стала поява в Україні категорії внутрішньо переміщених осіб (ВПО). За визначенням ООН: «ВПО – це особи чи групи осіб, яких змусили чи вони були вимушені покинути власні домівки чи місця звичного проживання, в першу чергу – через бажання уникнути наслідків війни, проявів насильства, порушення прав людини чи в результаті антропогенної катастрофи, які, однак, не покинули міжнародно визнаних меж держави» [6, с. 2].

До 2014 року в Україні був відсутній правовий механізм визнання та регулювання правового статусу ВПО. Необхідність визначення їхнього статусу та змісту спонукало державу розробити та ухвалити нове законодавство. Прийняття Законів України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [4], «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», окремих підзаконних актів, а також внесення змін до чинних законодавчих актів було спрямоване на забезпечення основних конституційних прав і свобод громадян, що були змушені залишити місця свого постійного проживання. Держава відреагувала на появу нової категорії населення не лише прийняттям відповідного законодавства, але й створенням спеціального органу виконавчої влади – Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Втім, як засвідчила практика, значна частина вжитих заходів виявилася неефективною, а деякі з них – такими, що суперечать Конституції України та міжнародним правовим стандартам у сфері прав людини. Серед проблем, з якими зіткнулися ВПО, неможливо визначити, які є основними або першочерговими та потребують негайного вирішення, а які — додатковими або малозначними. Усі вони стосуються людського життя, прав та інтересів громадян, що залишили місця свого постійного проживання.

Внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законам та міжнародним договорам України, як і інші громадяни України, що постійно проживають на її території. Забороняється будь-яка дискримінація ВПО при здійсненні ними прав і свобод на підставі їх статусу. Україна, в свою чергу, вживає заходів, передбачених Конституцією, чинним законодавством та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, з метою запобігання вимушеному внутрішньому переміщенню, забезпечення дотримання прав і свобод ВПО, а також створення умов для їх добровільного повернення або інтеграції за новим місцем проживання. Правові відносини щодо прийняття, набрання чинності, оскарження, виконання чи припинення адміністративних актів у сфері реалізації прав внутрішньо переміщених осіб регулюються Законом України «Про адміністративну процедуру» з урахуванням визначених ним особливостей. Цей Закон також гарантує кожній особі право на розгляд, вирішення та оскарження адміністративних справ,

що стосуються прав і свобод ВПО, включаючи можливість оскарження рішень, дій або бездіяльності адміністративних органів у встановленому порядку [1].

У контексті реалізації зазначених процедур особливо важливою є можливість доступу внутрішньо переміщених осіб до безоплатної вторинної правничої допомоги, яка передбачає захист їхніх прав, представництво інтересів у судах, органах державної влади, місцевого самоврядування, а також складання процесуальних документів (ст. 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу») [3].

Питання реєстрації місця проживання та працевлаштування належать до найгостріших проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи (ВПО) в Україні. Процедура реєстрації нерідко ускладнюється надмірною бюрократизацією, необхідністю надання значної кількості документів та підтвердження фактичного місця проживання, що істотно обмежує доступ ВПО до державних послуг та правової допомоги. У сфері працевлаштування ВПО зіштовхуються з дискримінаційними практиками, недовірою з боку роботодавців, а також труднощами, пов'язаними з визнанням їх освітніх документів та професійної кваліфікації, отриманих на тимчасово окупованих територіях.

Окрім труднощів, пов'язаних із реєстрацією місця проживання та працевлаштуванням, внутрішньо переміщені особи в Україні масово стикаються з проблемами відновлення особистих документів, отриманням довідок, свідоцтв про народження, смерть, шлюб, а також інших офіційних актів цивільного стану. Ця проблема є особливо актуальною для осіб, які втратили документи внаслідок бойових дій або були змушені залишити тимчасово окуповану територію, де видача документів здійснюється органами, які не визнаються легітимними українською державою. Ситуація ускладнюється ще й тим, що документи, видані після 1 грудня 2014 року на непідконтрольних територіях, відповідно до правової позиції України, не визнаються дійсними. Водночас, на практиці, за виняткових обставин, такі документи можуть бути використані як докази в українських судах. У такому випадку вони розглядаються у сукупності з іншими доказами, без визнання їхньої юридичної сили як офіційних документів, що повністю відповідає міжнародній практиці («намібійський виняток») та рішенням Європейського суду з прав людини [2]. Неможливість своєчасного відновлення документів суттєво обмежує ВПО у реалізації їхніх базових прав: права на соціальні виплати, медичне обслуговування, освіту, а також на спадкування майна. Зокрема, без свідоцтва про народження батьки не можуть зареєструвати дитину, оформити допомогу при народженні чи отримати доступ до медичних послуг. Відсутність свідоцтва про смерть унеможливило відкриття спадкової справи та реалізацію права на спадщину. Ці обставини ставлять ВПО у вкрай вразливе становище, оскільки процес відновлення документів передбачає судове звернення, що потребує часу, коштів і правової обізнаності. В українській судовій практиці вже існують приклади ухвалення рішень, які ґрунтуються на комплексній оцінці доказів, включаючи документи, видані на тимчасово окупованих територіях. Наприклад, Попаснянський районний суд Луганської області у 2016 році визнав факт смерті на непідконтрольній території, посилаючись на загальні принципи міжнародного права та практику ЄСПЛ [5]. За статистичними даними Міністерства юстиції, лише протягом 2016 року в Україні було видано понад 8 тисяч свідоцтв про народження та понад 9 тисяч свідоцтв про смерть на підставі судових рішень.

Отже, питання забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні набуває особливої значущості в умовах повномасштабної війни. Незважаючи на наявну нормативно-правову базу, ВПО продовжують стикатися з низкою системних проблем, серед яких — складність реєстрації місця проживання, обмеження у сфері працевлаштування, труднощі з відновленням особистих документів, а також ускладнений доступ до соціальних послуг і правового захисту. У зв'язку з цим виникає необхідність подальшого вдосконалення законодавства та підвищення ефективності його практичного застосування. Україна, в свою чергу, зобов'язана забезпечити рівний захист прав внутрішньо переміщених осіб відповідно до стандартів, що застосовуються до всіх громадян, а також створити умови для їх ефективної інтеграції в нові громади або сприяти добровільному поверненню до попереднього місця проживання.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX: станом на 15 листопада 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 13.05.25).
2. Проблемні питання захисту прав внутрішньо переміщених осіб. *Юридичний Радник*. URL: <https://surl.li/znhewa> (дата звернення: 14.05.25).
3. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI: станом на 15 листопада 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 13.05.25).
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII: станом на 04 квітня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 14.05.25).
5. Рішення іменем України від 24.02.2016 р. № 423/ 620/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56177713> (дата звернення: 14.05.25).
6. Солодько А., Доронюк Т. Захист соціально-економічних прав внутрішньо переміщених осіб: першочергові завдання для України. *Центр дослідження суспільства*. 2017. С. 1-11. URL: <https://surl.li/shnvph> (дата звернення: 13.05.25).

УДК 347.9

Сушицька Ю.О., ст. викладач кафедри права та правоохоронної діяльності
Кривець Д.О., студентка 3-го курсу, групи П-10
Державний університет «Житомирська політехніка»

ДОКУМЕНТООБІГ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкою інформатизацією всіх сфер життєдіяльності, що зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до організації документообігу, особливо в таких важливих інституціях, як судові органи. Ефективна система документообігу в судах є ключовим фактором забезпечення оперативності, прозорості та доступності правосуддя, впливаючи на швидкість розгляду справ, зниження адміністративних витрат та підвищення рівня довіри громадян до судової влади. Однак, попри певні кроки у напрямку цифровізації, судова система України все ще стикається з низкою проблем, пов'язаних з організацією та веденням документообігу, що зумовлює актуальність дослідження цієї проблематики з метою виявлення проблемних аспектів та розробки шляхів їх оптимізації.

Перш за все, варто зазначити, що документообіг в судах України здійснюється на засадах низки нормативно-правових актів, таких як:

1. «Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України»[4].
2. «Положення про автоматизовану систему документообігу суду»[1].
3. «Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях»[5].
4. «Про електронні документи та електронний документообіг»[3].
5. «Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи»[2].

Документообіг у суді - рух документів з моменту їх створення або одержання до завершення виконання або відправлення [4].

Ключовим інструментом для організації документообігу суду є Автоматизована система документообігу суду (АСДС). Автоматизована система забезпечує автоматизацію технологічних процесів обробки інформації в суді [1]. Насамперед це реєстрація та облік документів, автоматизований розподіл судових справ між суддями, контроль за рухом та виконанням документів, формування звітів та статистичних даних, електронний обмін документами (в межах функціоналу системи).

Документообіг здійснюється канцелярією суду. Він поділяється на декілька етапів.

Першим етапом є приймання та реєстрація документів. Канцелярія щоденно протягом робочого часу суду забезпечує прийняття та реєстрацію документів, що подаються до відповідного суду в паперовій формі, а також в електронній формі, якщо вони надійшли в порядку, визначеному процесуальним законодавством, Положенням про порядок функціонування окремих підсистем ЄСІТС.

Реєстрації підлягають вхідні, вихідні та внутрішні документи (довідки, доповідні записки, заяви, протоколи засідань зборів суддів тощо). Реєстрація в АСДС здійснюється відповідно до вимог Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого рішенням Ради суддів України від 26.11.2010 № 30, із змінами (далі - Положення про АСДС).

Кожен документ реєструється в суді лише один раз: вхідні - у день надходження або не пізніше наступного робочого дня, якщо документ надійшов у неробочий час, створювані - у день підписання або затвердження.

У разі неможливості з об'єктивних причин (кінець робочого дня тощо) здійснити реєстрацію вхідної кореспонденції в день її надходження така кореспонденція реєструється в автоматизованій системі в термін, визначений у розпорядженні керівника апарату суду, із зазначенням причин встановлення такого терміну [4].

Наступний етап - розподіл документів. Розподіл судових справ здійснюється в суді в день їх реєстрації, на підставі інформації, внесеної до автоматизованої системи, уповноваженою особою апарату суду, відповідальною за здійснення автоматизованого розподілу судових справ [1]. Інші документи залежно від змісту, передаються керівництву суду, суддям або відповідним структурним підрозділам апарату суду для розгляду та виконання. Рух документів між структурними підрозділами та посадовими особами суду фіксується в АСДС. Це дозволяє відстежувати стан виконання документів та контролювати терміни.

Третій етап полягає у формуванні судових справ та складання номенклатури справ. Документи судової справи (матеріали кримінального провадження) у паперовій формі підшиваються у спеціальну обкладинку, виготовлену друкарським способом. Дана процедура проводиться за правилами передбаченими в сьомому розділі «Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України», в якому чітко прописана поетапність формування судових справ.

За складання номенклатури справ та її ведення відповідає канцелярія. У суді складаються номенклатури справ підрозділів апарату суду і зведена номенклатура справ суду. Номенклатура справ

підрозділів апарату суду розробляється не пізніше 15 листопада поточного року посадовою особою, відповідальною за діловодство у підрозділі апарату суду, на підставі документів з усіх питань діяльності суду. Зведена номенклатура справ складається канцелярією на основі номенклатур справ підрозділів апарату суду [4].

Слід також зазначити, що обов'язковим є здійснення контролю за виконанням документів. Метою контролю за виконанням документів є забезпечення своєчасного та належного їх виконання. Контроль за виконанням документів у суді здійснюється канцелярією (відповідальним працівником або відповідним структурним підрозділом). Контроль за виконанням документів у структурних підрозділах апарату суду здійснюється керівником структурного підрозділу (відповідальним працівником). Контролю підлягають зареєстровані документи (крім процесуальних), якими встановлено завдання (міститься вимога, надано доручення). Строки та контроль за виконанням процесуальних документів встановлюються відповідно до процесуального законодавства [4].

Заключним етапом є зберігання документів та передавання їх до архіву та, в деяких випадках, знищення. До передачі в архів суду справи та окремі документи зберігаються у канцелярії або в структурних підрозділах відповідно до встановлених правил. Забезпечується належне зберігання, що унеможливує втрату або пошкодження документів. Після закінчення встановлених строків зберігання справи та документи передаються до архіву суду для подальшого зберігання та використання. Проводиться їх опис та облік. Документи з вичерпаними строками зберігання підлягають знищенню у встановленому порядку за рішенням відповідної комісії.

Варто також додати, що функціонує підсистема «Електронний суд», яка дозволяє учасникам судового процесу подавати документи в електронній формі та отримувати судові рішення онлайн. Це дозволяє витрачати менше часу та зусиль для учасників судового процесу та є основним кроком до цифровізації та вдосконалення документообігу в судах України. Суди можуть створювати документи тимчасового зберігання виключно в електронній формі за наявності відповідного технічного забезпечення, що полегшує й роботу канцелярії суду. Проте, не слід залишати без уваги той факт, що електронні документи повинні бути засвідчені кваліфікованим електронним підписом, що є не менш важливо для захищеності особистих даних та доказовості підписання.

Основною проблемою документообігу в судах України, на думку автора, залишається залежність від паперового документообігу. Велика кількість документів все ще обробляється в паперовій формі, що призводить до значних витрат часу на їх пошук, передачу, зберігання та архівацію. Це також підвищує ризик втрати або пошкодження документів.

Автор хоче зазначити, що існує певна проблематика інтеграції з іншими державними органами. Обмін документами з іншими державними органами (наприклад, прокуратурою, поліцією, органами виконавчої влади) часто відбувається неефективно, з використанням паперових носіїв або застарілих каналів зв'язку.

Наведені вище аспекти можна вирішити насамперед впровадженням комплексної електронної системи документообігу (далі: ЕСДО). Розробка та впровадження єдиної, інтегрованої ЕСДО, яка б охоплювала всі рівні судової системи та забезпечувала повний цикл обробки документів в електронній формі (створення, реєстрація, розподіл, погодження, підписання, зберігання, передача до архіву).

Оцифруванням існуючих паперових архівів. Поступове сканування та внесення до ЕСДО паперових документів для створення єдиного електронного архіву. А також забезпечення технічної інфраструктури: модернізація комп'ютерної техніки, мережевого обладнання та програмного забезпечення для підтримки ефективної роботи електронного документообігу.

Список використаних джерел:

1. Положення про автоматизовану систему документообігу суду: станом на 01.04.2025 URL: <https://court.gov.ua/sudova-vlada/969076/polozhenniapasds/>.
2. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Положення від 17.08.2021 : станом на 5 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#n22>.
3. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 15.05.2025).
4. Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України : Наказ від 20.08.2019 № 814 : станом на 15 лип. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#n1748>.
5. Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях : Наказ М-ва юстиції України від 18.06.2015 № 1000/5 : станом на 30 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text> (дата звернення: 15.05.2025).

Мельник А.А., здобувачка вищої освіти
на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ВБИВСТВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Як відомо - вбивство це винне, протиправне заподіяння смерті іншій особі. Таке визначення передбачене у Кримінальному Кодексі України (далі ККУ), а саме у статті 115 [1]. Ми б хотіли розширити це поняття та краще описати види вбивств та чим вони відрізняються.

Спочатку зазначимо кваліфікуючі ознаки умисного вбивства, передбачені у ст. 115 ККУ [1]:

- Умисне вбивство двох або більше осіб.
- Вбивство малолітньої дитини або вагітної жінки (коли правопорушник знав про такий стан жінки).
- Вбивство заручника або викраденої людини.
- Вбивство вчинене з особливою жорстокістю.
- Вбивство, вчинене способом, який небезпечний для багатьох осіб.
- Вбивство з корисливих або хуліганських мотивів, та інші.

Раніше ми говорили, що в частині 1 статті 115 Кримінального кодексу визначається поняття вбивства як умисного протиправного позбавлення життя іншої особи. Крім того, у статті 119 ККУ [1] встановлена відповідальність за вбивство, вчинене з необережності. Тому загальне поняття вбивства може бути визначене як умисне або необережне протиправне заподіяння смерті іншій людині.

Наслідки вбивство через необережність не відрізняється від умисного вбивства. Однак це кримінальне правопорушення, спричинене необережною формою вини, свідчить про меншу суспільну небезпеку як самого правопорушника, так і його дій у порівнянні з умисним вбивством. У такого виду вбивства може бути присутня: або злочинна самовпевненість, або злочинна недбалість. Вид необережної форми вини не впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення, проте його визначення необхідне для оцінки ступеня суспільної небезпеки діяння та відмежування його від умисного вбивства або випадкового спричинення смерті (казусу). Казус - випадкове діяння, що зовні нагадує кримінальне правопорушення, але не містить ознак елементу вини, тому не тягне за собою кримінальної відповідальності [2]. Дане питання регулюється не лише кодексами та законами, цим обширним питанням займалися науковці. В. К. Гришук та Н. Є. Маковецька [3.] наприклад вважають, що за ступенем тяжкості можна виділити наступні види вбивства: 1) вбивство без обтяжуючих і без пом'якшуючих обставин, (основний склад умисного вбивства) або так зване - просте вбивство; 2) вбивство при обтяжуючих обставинах (кваліфіковане вбивство); 3) вбивство при пом'якшуючих обставинах (привілейоване вбивство). Але важливо зазначити, що не всі науковці, погоджуються з використанням таких термінологічних зворотів, як «кваліфікований склад злочину» та «привілейований склад злочину», «умисне вбивство при обтяжуючих обставинах» та «умисне вбивство при пом'якшуючих обставинах». У Постанові пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи»[4] – пленум вживає терміни “обтяжуючі обставини” та “кваліфікуючі ознаки” як синоніми. В залежності від того, яке місце займають суспільні відносини щодо охорони життя в об'єкті злочину можна виділити загальні види вбивства та спеціальні види вбивства. До загальних видів вбивств, на нашу думку, слід віднести вбивства, де життя людини є єдиним безпосереднім об'єктом злочину чи основним безпосереднім об'єктом злочину. В українському кримінальному праві до загальних видів вбивств можна віднести злочини, передбачені ст. ст. 115–118 ККУ України. [3, С. 35].

Отже, з огляду на вищезазначене ми можемо підбити підсумки. Вбивство поділяється на умисне вбивство та вбивство з необережності. У свою чергу вбивство з необережності може бути вчинено внаслідок злочинної самовпевненості або злочинної недбалості. Обов'язковою ознакою закінченого складу вбивства є настання злочинного наслідку - смерті людини. У разі відсутності таких наслідків, злочинця буде притягнуто до відповідальності за готування вбивства або замах на вбивство. На нашу думку це обширне питання заслуговує на детальне вивчення, адже впливає на кваліфікацію багатьох кримінальних правопорушень. У цій роботі ми визначили види вбивств та згадали які нормативно-правові акти регулюють цю тему, та які науковці досліджували її.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний Кодекс України: Офіц. текст. Київ: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, 131 с.
2. Стаття 115 “Умисне вбивство”. Коментар: веб-сайт. URL: <https://surl.li/eofqzs>
3. Умисні вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща: юридичний аналіз складів злочинів [Текст] : монографія /В. К. Гришук, Н. Є. Маковецька. - Хмельницький: Хмельниц. ун-т управ. та права, 2012. - 368 с.
4. “Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи”. Постанова пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 №2. Вісник Верховного Суду України. 2003, № 1(35).

УДК 330.46

Сидорук С., здобувачка вищої освіти ОС «бакалавр»
Науковий керівник: Налуцишин Р., асистент кафедри
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна

ПРАВОВІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ ВБИВСТВА НЕНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

У сучасному суспільстві питання правових аспектів вбивства ненародженої дитини викликає багато емоцій, дискусій і суперечок. Це складна тема, яка поєднує в собі етичні, соціальні та правові аспекти і потребує ретельного розгляду.

Перш ніж заглиблюватися в юридичні нюанси, важливо зрозуміти, що таке «плід» та в який момент виникає право на життя. Кожна країна по-своєму визначає момент виникнення даного права. Наприклад, у Франції – це 10 днів після зачаття, в Данії – 12 тижнів, а в Японії, як і в Україні, життя охороняється законом лише після народження.

Науковці ж виділяють кілька позицій щодо виникнення права на життя: момент запліднення, початок фізіологічних пологів та момент визнання плоду життєздатним. Якщо ж розтлумачувати поняття “плід”, то можна стверджувати, що у різних країнах воно може трактуватися по-різному. Зазвичай під ним розуміють зародок або ембріон, але правовий статус цього терміну варіюється. Відповідно до Наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості», Порядку реєстрації живонароджених і мертвонароджених від 29 березня 2006 року № 179 плід – внутрішньоутробний продукт зачаття, починаючи з повного 12-го тижня вагітності (з 84 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу) до вигнання/вилучення з організму матері [1].

Розглядаючи різні правові системи, можна стверджувати, що існують суттєві відмінності у підходах до визнання вбивства плоду. У Кримінальному кодексі багатьох країн є стаття, що регулює відповідальність за вбивство ненародженої дитини. Вона може охоплювати як умисне, так і необережне вбивство. Однак встановлення факту кримінального правопорушення часто залежить від стадії вагітності та конкретних обставин справи, що викликає додаткові питання щодо справедливості та адекватності покарання.

У США, наприклад, діє Закон про ненароджених жертв насильства 2004 року, який визначає «внутрішньоутробну дитину» як «представника виду *Homo sapiens* на будь-якому етапі розвитку, який виношується в утробі матері». Закон захищає ненароджених дітей від насильства та вбивств, і зазначає, що будь-яка особа, визнана винною у спричиненні смерті або травмування дитини в утробі матері, відповідає за вчинене окремо від злочинів проти вагітних жінок. Закон застосовується таким чином, щоб визнати окремим кримінальним правопорушенням загрози смерті або тілесних ушкоджень плоду в утробі матері під час вчинення певного діяння. Ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за будь-яку дію, пов'язану з абортom, на який була отримана згода вагітної жінки (або будь-якої особи, уповноваженої законом діяти від її імені), або за будь-яку дію, пов'язану з наданням медичної допомоги вагітній жінці або її плоду [2].

Вивчаючи дане питання, варто також звернути увагу на таке поняття як “фетицид”. У медицині цей термін використовується для позначення одного з етапів аборту, при якому лікар навмисно спричиняє смерть плоду аби уникнути можливості небажаного народження дитини, або ж як окрема процедура при вибірковій редукції. В праві під “фетицидом” часто розуміють кримінальний злочин. В таких країнах як Канада та Ямайка за фетицид не передбачено кримінальне покарання, проте більшість країн світу криміналізують вчинення даних дій. Наприклад, в Англії та Уельсі, Північній Ірландії, Гонконзі та в деяких частинах Австралії передбачена кримінальна відповідальність за вбивство ненародженого, але життєздатного плоду. Відповідальність настає за завдання тілесних ушкоджень у живіт вагітній жінці, в результаті чого її плід гине; за загибель плода під час пологів; або за проведення аборту на пізньому терміні.

Сьогодні в законодавстві України прямо не передбачене покарання за вбивство ненародженої дитини. Але у проєкті нового Кримінального кодексу України передбачено кримінальну каранисть за спричинення загибелі плоду людини. ЦКУ у ч. 6 ст. 281 «Право на життя» робить із цього права лише два винятки, згідно з якими штучне переривання вагітності може здійснюватися: 1) якщо вагітність не перевищує 12 тижнів – за бажанням жінки; 2) у разі вагітності від 12 до 22 тижнів – у випадках, встановлених законодавством. З цього випливає, що починаючи з 22 тижнів вагітності плід людини не може бути позбавлений життя. Відповідно до проєкту КК України злочином визнається спричинення загибелі плоду людини після початку 22 тижня вагітності (ст. 4.1.13) та спричинення загибелі такого плоду людини з необережності (ст. 4.1.14)[3, ст. 188].

Отже, питання визнання вбивства плоду є складним і багатогранним. Адже воно перетинається із багатьма іншими сферами етики, медицини, філософії тощо. Сучасне законодавство багатьох країн, у тому числі України, намагається врахувати ці нюанси, але залишаються певні прогалини та суперечності. Важливим серед вище зазначеного є посилення захисту прав ненародженої дитини, але водночас і забезпечення прав жінки. Саме тому необхідно обговорити можливість внесення змін до національного законодавства задля балансу між правами всіх учасників цього процесу та забезпечення справедливості у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості : Наказ від 29.03.2006 № 179.
2. UNBORN VICTIMS OF VIOLENCE ACT: PUBLIC LAW 108–212 of 01.04.2004.
3. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П.П., Бакумов О.С., Баулін Ю.В., Бурдін В.М., Вишневська І.А., Горох О.П., Гуторова Н.О., Марчук Н.О., Навроцький В.О., Пономаренко Ю.А., Стрельцов Є.Л., Хавронюк М.І. // За заг. ред. Ю.В. Бауліна, М.І. Хавронюка. К.: Компанія ВАІТЕ. 494 с.

УДК 316.42(477):321.7+316.3

Невмержицька А.А., студентка І курсу
факультету національної безпеки,
права та міжнародних відносин, бакалавр спеціальності 081 «Право»
Науковий керівник: Павліченко І.М.,
старший викладач кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗМІЦНЕННІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Правова держава і громадянське суспільство є взаємопов'язаними інститутами, які разом забезпечують стабільність, законність і демократичний розвиток суспільства. Правова держава базується на верховенстві права, гарантуванні прав і свобод людини, а також на підпорядкуванні влади закону, що забезпечує рівність усіх перед законом, незалежність суду та ефективний захист прав громадян.

Громадянське суспільство виступає передумовою становлення правової держави, оскільки воно створює умови для вільного розвитку особистості, формування демократичних традицій та контролю за діяльністю державних інститутів. Активна участь громадян у суспільному житті, діяльність громадських організацій, правозахисних рухів і незалежних медіа сприяють підвищенню правової культури, забезпечують прозорість влади та протидіють свавіллю і корупції.

Актуальність проблеми ролі громадянського суспільства у зміцненні правової держави зумовлена сучасними трансформаціями українського суспільства, необхідністю забезпечення реального верховенства права, демократизації політичної системи та ефективного захисту прав і свобод людини. В умовах воєнного стану, суспільних викликів і реформування державних інституцій питання взаємодії громадянського суспільства та правової держави стає одним із ключових для стабільності, розвитку та європейської інтеграції України. Актуальність цієї теми відображена у численних наукових працях, серед яких дослідження українських правознавців, таких як О. В. Петришин [1], М. В. Костицький [2], які підкреслюють, що розвиток громадянського суспільства є необхідною умовою для побудови правової держави. У їхніх роботах розглядаються соціально-правові механізми, що забезпечують участь громадян у контролі за діяльністю влади, формуванні правової культури та захисті прав людини.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі впливу громадянських інститутів на формування та розвиток правової державності, визначенні основних механізмів взаємодії між громадянським суспільством і державою, а також у виявленні перспектив підвищення ефективності цієї взаємодії для забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини.

Механізм взаємодії громадянського суспільства і держави представляє собою відносно впорядковану систему структур і відносин, за допомогою яких досягаються цілі індивідів та їх колективних утворень і забезпечується їх державне регулювання. Уявлення про співвідношення держави і суспільства трансформувались від ідеї призначення людського співтовариства для служіння державним інтересам до ідеї про службову функцію держави по відношенню до суспільства і формування концепції громадянського суспільства [3, с. 32].

Людина як індивідуальний суб'єкт не може протистояти державі в особі організованих державно-владних інститутів. Для цього індивідуальні інтереси теж мають бути згуртованими, оформленими і гарантованими. Саме ефективне функціонування інститутів громадянського суспільства дає можливість поставити людину в центр суспільного і політичного життя, розглядати її гідність, права і свободи як найвищу соціальну цінність. У свою чергу держава лише за таких умов зможе реально відповідати перед суспільством і людиною за свою діяльність. Громадянське суспільство і держава в її інституціональному розумінні є двома невід'ємними складовими одного явища — демократичного суспільства, які не можуть реально існувати одна без одної і про які окремо може йтися тільки в науці [1, с. 468-469].

Громадянське суспільство як система суспільних відносин та інститутів має такі властивості: носить позадержавний характер та «самодіяльне існування», гарантує людині реалізацію її прав, висловлює різноманітні інтереси вільних членів суспільства. Таким чином, громадянське суспільство являє собою суспільство зрілих громадян із високим рівнем економічної, соціальної, духовної, політичної культури, яке спільно з державою утворює розвинені політичні та правові відносини, взаємодіє з нею заради спільного блага; це суспільство вільних громадян, яке вільне від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага [3, с. 22].

Громадянським стає лише суспільство, в якому особа визнається вищою соціальною цінністю, а її права і свободи — рівними та невід'ємними з позиції пріоритету громадянського суспільства [1, с. 471].

Процес становлення громадянського суспільства після здобуття незалежності України є складним та суперечливим. Сучасне українське суспільство можна охарактеризувати як перехідне до громадянського. Окремі його риси вже існують, а деякі лише перебувають у стадії формування. Якщо оцінювати зовнішні прояви існування громадянського суспільства, то можна дійти висновку про його

активне зростання та становлення. На законодавчому, зокрема конституційному рівні, закріплено принципи громадянського суспільства. Людину, її права і свободи визнано вищою соціальною цінністю. Конституція України відповідно до міжнародних стандартів закріпила широке коло прав і свобод людини і громадянина. Законодавство забезпечує можливість створення та діяльності різноманітних громадських об'єднань. Офіційно метою розвитку українського суспільства проголошено розбудову правової, демократичної держави [1, с. 476-477].

Саме громадянське суспільство повинно бути спроможним формувати демократичну, соціальну та правову державу, адже остання з'являється лише в умовах існування громадянського суспільства. Поза його існуванням така держава є неможливою [2, с. 16].

Проте, якщо оцінювати змістовні риси громадянського суспільства в Україні, можна дійти висновку про наявність низки проблем у його розвитку.

Перша проблема, яку ще не розв'язано, — відхід від психологічного сприйняття стереотипів взаємовідносин особи і держави. Етатизм радянської держави відносно своїх громадян призвів до психологічної залежності особи від держави. Опинившись після розпаду Радянського Союзу без цього надмірного піклування, багато громадян не змогли знайти своє місце у новій соціальній системі, сприйняти себе індивідами, реалізація потреб та інтересів яких передусім залежить від них самих. Це призводить до існування у суспільстві недостатнього рівня політичної та правової активності частини населення, що сподівається на чиюсь абстрактну допомогу [1, с. 477].

Інша проблема — це слабкий розвиток економічної системи. Наслідком цього є величезний розрив у доходах населення. В значній частині українського суспільства не сформовано середній клас. У розвинутих країнах саме цей прошарок суспільства (який визначають як сукупність людей, що здатні своєю працею задовольнити всі власні потреби в існуванні та розвитку) становить до 90 % населення та є основою формування громадянського суспільства [1, с. 477].

Наступна істотна проблема — відсутність розвинутої правової, демократичної держави. Проголошення та офіційне закріплення побудови в Україні правової, демократичної держави не призвели до автоматичної зміни чинної політичної системи. Досі існують окремі прояви порушення системи поділу влади, зловживання повноваженнями, втручання у вільний процес виборів та обмеження свободи слова, намагання чиновників різного рівня зарегулювати всі сфери суспільного життя [1, с. 477-478].

Необхідно зазначити, що за 20-річний період дії Конституції України в розвитку громадянського суспільства відбулися серйозні зміни. Відомі суспільно-політичні події 2000–2001 рр. (громадянська акція «Україна без Кучми»), 2004–2005 рр. («Помаранчева революція»), 2013–2014 рр. («Революція Гідності») продемонстрували реальну спроможність інститутів громадянського суспільства активно впливати на становлення України як соціальної, правової держави. На тлі цих подій питання конституційного закріплення взаємовідносин громадянського суспільства і держави набуло ще більшого суспільного значення [4, с. 64].

Для підвищення ефективності реалізації функцій інститутами громадянського суспільства у нашій державі необхідно забезпечити реальну участь громадянського суспільства у процесах формування й реалізації державної й регіональної політики, створити умови для активізації участі громадян у процесі підготовки й прийняття управлінських рішень [5, с. 32].

Негативним чинником для формування громадянського суспільства є корупція, причинами якої є: слабкість політичної влади, часта запізнілість та протиріччя прийнятих рішень. 36 балів зі 100 можливих отримала Україна в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2023 рік, і тепер наша країна посідає 104 місце поміж 180 країн. Слід зауважити, що зростання України на 3 бали – один із позитивних результатів за минулий рік у світі. Також Україна стала однією з 17 країн в цьогорічному CPI, що продемонстрували свій найкращий показник за увесь час [5, с. 32].

Отже, громадянське суспільство характеризується високим рівнем розвитку та соціальної солідарності, що дозволяє йому діяти як єдина організована спільнота, яка захищає загальнонародні, колективні та індивідуальні інтереси своїх членів. Воно відрізняється наявністю приватної власності та розвинутою системою недержавних інститутів, які здатні захищати ці інтереси та у разі необхідності протистояти державі. Саме громадянське суспільство повинно бути здатним формувати демократичну, соціальну та правову державу, оскільки така держава може існувати лише за умови наявності громадянського суспільства.

Варто підкреслити, що одним із найважливіших чинників, що забезпечує єдність суспільства і держави, а також стабільність і правопорядок, є високий рівень правової культури. Громадяни в правовій державі повинні володіти значним рівнем правової свідомості, дотримуватися законів і відповідально ставитися до їх виконання. Нині особливо актуальним є завдання підвищення правової культури, правосвідомості населення та вдосконалення системи правового виховання. Найбільш дієвим способом досягнення цих цілей є правова освіта, яка формує у громадян усвідомлення своїх прав і обов'язків, стимулює повагу до закону та активну участь у правовому житті суспільства.

Таким чином, громадянське суспільство в Україні поступово зміцнює свої позиції як ключовий чинник розвитку правової держави, однак цей процес супроводжується низкою суттєвих викликів, серед яких залишки патерналістських стереотипів, слабкість середнього класу, недостатня правова культура та корупція. Лише за умови подолання цих бар'єрів та реального залучення громадян до формування і контролю державної політики можна очікувати стійкого прогресу у напрямку демократизації та утвердження верховенства права.

Події останніх десятиліть засвідчили зростання впливу громадських ініціатив на суспільно-політичні процеси, що підтверджує здатність громадянського суспільства виступати каталізатором позитивних змін та гарантом захисту прав і свобод людини. Водночас, ефективність цієї ролі безпосередньо залежить від подальшого розвитку інституційної спроможності, правової культури та партнерства між суспільством і державою.

Перспективними напрямками подальших досліджень є пошук нових моделей взаємодії громадянського суспільства з органами влади, удосконалення механізмів громадського контролю, а також аналіз впливу сучасних трансформацій - зокрема, євроінтеграції та безпекових викликів - на процеси становлення зрілого громадянського суспільства в Україні.

Список використаних джерел:

- 1 Петришин О.В. Загальна теорія права: підручник. Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 568 с.
- 2 Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення: монографія за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Л.Ф. Купіної, В.І. Шакуна. Київ: Алерта, 2023. 304 с.
- 3 Краснопольська Т.М. Взаємодія громадянського суспільства та правової держави : навч.-метод. посібник Т.М. Краснопольська Одеса : Фенікс, 2015. – 104 с.
- 4 Томкіна О.О. Принципи партнерства у відносинах між інститутами громадянського суспільства і держави: конституційно правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 62-65. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf#page=62 (дата звернення: 12.05.2025)
- 5 Сидоркіна Р.Д., Соколов С.А. Правова держава як інструмент втілення інтересів громадянського суспільства в життя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 30-33. URL: http://lsej.org.ua/9_2024/8.pdf (дата звернення: 12.05.2025)

Оксютович М.О., к.філос.н.,
завідувач кафедри психології та соціального забезпечення
Коршак В.С., асистент
кафедри психології та соціального забезпечення
Державний університет «Житомирська політехніка»

МОРАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАВНИКА: ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА НА ПЕРЕТИНІ ПРАВА, ПСИХОЛОГІЇ ТА ВИКЛИКІВ ВІЙНИ

У сучасних умовах трансформації правової системи України та загальносвітових викликів, зокрема збройних конфліктів, особливого значення набуває професійна етика юриста. Правники все частіше опиняються в ситуаціях моральної невизначеності, де від них вимагається не лише правова обізнаність, а й висока етична свідомість, емоційна зрілість та психологічна стійкість. Професійна етика як частина загальної етичної теорії покликана забезпечити баланс між юридичними зобов'язаннями та моральними цінностями, формуючи стандарти поведінки, які ґрунтуються на принципах гуманізму, справедливості та дотримання прав людини. Особливістю професійної етики правника є її міждисциплінарний характер: вона охоплює юридичні, етичні та психологічні аспекти, що впливають на прийняття рішень у складних професійних ситуаціях. Сучасні дослідження підкреслюють, що ефективне виконання правничих обов'язків у XXI столітті неможливе без розвитку морального судження, емпатії, рефлексії та здатності протистояти внутрішньому і зовнішньому тиску. Особливо це актуально в умовах війни, коли на правників покладається місія не лише фахового представництва, але й морального орієнтира в суспільстві.

Професійна етика становить важливу частину загальної етичної теорії, яка визначає правила поведінки представників різних професій відповідно до загальнолюдських моральних цінностей. Її мета – формування етичних норм і принципів у професійній сфері, встановлення стандартів належної поведінки та сприяння гармонійним взаєминам у суспільстві [1].

Особливістю етики правника є її міжгалузевий характер: вона містить у собі як юридичні норми, так і етичні стандарти загальнолюдського характеру, і дедалі частіше – психологічні аспекти професійної поведінки. У сучасній правовій реальності юридична діяльність неможлива без емоційного інтелекту, навичок комунікації, здатності до емпатії та етичного судження, що формуються й вивчаються на перетині права та психології. Для визначення меж етичної відповідальності правників у правовій системі України та на міжнародному рівні важливу роль відіграють відповідні нормативно-правові акти. Зокрема, до таких документів належать Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2], Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [3], Правила адвокатської етики [4], Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського співтовариства [5] тощо. Метою цих нормативно-правових актів є формування стандартів поведінки, що ґрунтуються на принципах законності, доброчесності, незалежності, конфіденційності та дотримання прав людини. Вони спрямовані на забезпечення високого рівня професійної відповідальності, підтримання суспільної довіри до правничої спільноти, а також запобігання зловживанням та конфлікту інтересів у юридичній практиці.

Однак професійна етика правників не обмежується лише юридичними нормами. Етичні стандарти, закріплені в законодавстві, є результатом не лише правового регулювання, а й складного психологічного процесу взаємодії особистості правника із соціальним середовищем, професійною спільнотою та власною системою цінностей. У цьому контексті виникає потреба розглянути етичну відповідальність правників крізь призму психологічних чинників, які впливають на професійну поведінку. Психологічний підхід дозволяє глибше осмислити внутрішні чинники, які впливають на дотримання етичних норм, зокрема: особистісні риси правника, рівень розвитку моральної свідомості, здатність до емпатії, стресостійкість, а також механізми прийняття рішень у конфліктних чи етично складних ситуаціях. У цьому контексті заслуговує на увагу теорія морального розвитку Лоуренса Кольберга, яка передбачає поетапне формування моральної свідомості – від орієнтації на покарання до усвідомлення універсальних етичних принципів. Застосування цієї теорії до аналізу поведінки правників дає змогу оцінити, на якому рівні морального розвитку перебуває фахівець, і, відповідно, як він ухвалює професійно значущі етичні рішення [6]. Також важливо враховувати феномен когнітивного дисонансу (за Фестінгером), який виникає в ситуаціях, коли внутрішні переконання правника вступають у суперечність із зовнішніми вимогами, наприклад, між особистим моральним кодексом і вимогами клієнта або тиском з боку судової системи. Подібний психологічний конфлікт може як стимулювати етичне самовдосконалення, так і призводити до компромісу з принципами. Для подолання розриву між моральним судженням і дією (так званої «проблеми розриву»), дослідники пропонують інтеграцію когнітивних та емоційних чинників у моделі морального розвитку. Наприклад, нео-кольбергіанський підхід Джеймса Реста та його колег, втілений у тесті Defining Issues Test (DIT-2), враховує не лише рівень морального судження, але й моральну чутливість, мотивацію та характер [7]. Крім того, сучасні дослідження підкреслюють важливість метакогнітивних процесів у

прийнятті етичних рішень. Зокрема, моделі метакогнітивних агентів для підтримки етичного прийняття рішень розглядають роль саморегуляції та рефлексії у зменшенні розриву між цінностями та діями [8].

Війна в Україні, що триває з 2014 року, поставила перед правниками нові завдання і випробування. У таких умовах юрист виступає не лише фахівцем у сфері права, а й моральним авторитетом, що має забезпечити дотримання прав людини навіть в умовах обмеженого функціонування правових інститутів. Воєнний час загострює проблему конфлікту обов'язків: між захистом інтересів клієнта та моральною відповідальністю за наслідки своїх дій у ширшому суспільному контексті, між збереженням професійної етики і вимогами надзвичайної ситуації.

Особливо гостро постає питання юридичного супроводу осіб, що постраждали внаслідок війни, документування воєнних злочинів, а також участі юристів у міжнародних правових процедурах щодо відповідальності за злочини агресії та геноцид. У цих ситуаціях правник має поєднувати професіоналізм із моральною чутливістю, дотримуючись принципів гуманізму, справедливості та неупередженості. Крім того, на перший план виходить психологічна стійкість правника в умовах постійного стресу, моральної невизначеності та емоційного вигорання. Правнича етика має враховувати здатність до моральної рефлексії та самозбереження як чинник довгострокової ефективності у сфері правового захисту. Актуальними стають дослідження впливу травматичного досвіду на здатність до етичного судження, що доводять потребу в інтеграції психологічної підтримки для юристів, які працюють у зонах бойових дій або займаються справами жертв насильства [9-10].

Отже, професійна етика правника в сучасному світі – це не лише дотримання норм, зафіксованих у законодавстві, а й постійна моральна саморефлексія, здатність приймати складні рішення на перетині права, моралі та психології. Етична відповідальність юриста вимагає усвідомлення глибини впливу особистісних рис, емоційних станів і моральної свідомості на фахову поведінку. Теорія морального розвитку Кольберга, нео-кольбергіанський підхід Реста, феномен когнітивного дисонансу та сучасні дослідження метакогнітивних процесів пропонують наукове підґрунтя для розуміння внутрішніх чинників, які зумовлюють етичну стійкість фахівця. В умовах воєнного конфлікту перед правниками постають нові моральні виклики: захист жертв, участь у документуванні злочинів, робота в міжнародних правових механізмах. У таких ситуаціях юрист має поєднувати професіоналізм із моральною чутливістю, здатністю зберігати етичні орієнтири навіть в умовах суспільного потрясіння. Психологічна підтримка, розвиток моральної рефлексії та формування етичної культури мають стати невід'ємною частиною професійної підготовки юристів нового покоління. Саме така інтеграція етичного і психологічного вимірів забезпечить довгострокову ефективність і стійкість правничої професії.

Список використаних джерел:

1. Висоцький О.Ю. Професійна етика: конспект лекцій. Частина III. Дніпро: СПД «Охотнік», 2025. 64 с.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 липня 2012 р. № 5076-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. №1402-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
4. Правила адвокатської етики : затв. 3^тиздом адвокатів України 09 червня 2017 р. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>
5. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства : прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі від 01 жовтня 1988 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text
6. Kendra Cherry. Kohlberg's Theory of Moral Development. *verywellmind.com*. URL: <https://www.verywellmind.com/kohlbergs-theory-of-moral-development-2795071>
7. Rest J. R., Narvaez D., Thoma S. J., Bebeau M. J. A neo-Kohlbergian approach to morality research. *Journal of Moral Education*. 2000. Vol. 29(4). P. 381-395. URL: https://www.researchgate.net/publication/247214536_Postconventional_Moral_Thinking_A_Neo-Kohlbergian_Approach
8. Catriona M. Kennedy. Metacognitive Agents for Ethical Decision Support: Conceptual Model and Research Roadmap. *arxiv.org*. 2022. URL: <https://arxiv.org/abs/2202.12039>
9. James, C. Towards trauma-informed legal practice: a review. *Psychiatry, Psychology and Law*. 2020. 27(2), 275–299. URL: <https://doi.org/10.1080/13218719.2020.1719377>
10. Iversen, S., & Robertson, N. Prevalence and predictors of secondary trauma in the legal profession: a systematic review. *Psychiatry, Psychology and Law*. 2021. 28(6), 802–822. URL: <https://doi.org/10.1080/13218719.2020.1855270>
11. Максименко С.Д., Кузікова С.Б., Зливков В.Л. (ред.). Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості: монографія. Том 3. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 300 с.

Омельчук Д.В., студентка другого курсу, групи П-12
Науковий керівник: Литвинчук О.В., к.філос.н., доц.
Державний університет «Житомирська політехніка»

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

На жаль, на сьогоднішній день війни та військові конфлікти залишаються актуальними проблемами у світі. Ситуація, коли діти стають жертвами війни, вимагає негайного втручання та захисту їх прав. У всьому світі, діти-сироти та діти, що залишилися без опіки батьків є вразливою групою суспільства, особливо у складних умовах військових конфліктів. Щоб вирішити більшість проблем з якими стикаються ці діти з точки зору правового, психологічного та соціального підходів, необхідно прийняти ефективні законодавчі акти, що повністю будуть гарантувати їх гідний розвиток і життя. Питання правового статусу дітей в умовах війни є одним із найважливіших аспектів прав людини.

Питання захисту прав та інтересів дітей досліджували О.А. Біда, А.Б. Блага, М.В. Буроменський, Л.П. Бушенко, І.В. Малишко, О.Л. Мартиненко, Т.В. Михайліна, О.В. Легка, Н.М. Оніщенко, П.І. Пархоменко, К. Рашевська, О.В. Сердюк, М.Г. Статкевич, В.М. Стешенко, О.Г. Турченко, І.С. Щебетун та ін.

Основною метою цього дослідження є розгляд проблеми правового статусу дітей в умовах війни, виявлення основних правових норм і міжнародних документів, що регулюють цю сферу відносин.

Через російську збройну агресію проти України велика кількість дітей щодня стають сиротами, втрачають зв'язок із сім'єю та опиняються в складних життєвих ситуаціях. Наразі є проблема захисту прав дітей громадян України, що залишилися на окупованих територіях, оскільки там зріс рівень соціального сирітства, припинені усиновлення, та права дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування, не захищаються і не забезпечуються належним чином.

Увага до захисту прав дітей у міжнародних збройних конфліктах стала одним із ключових питань у міжнародному праві в галузі прав дитини. Перші спроби соціального захисту прав дітей на міжнародному рівні відбулися після Першої світової війни, коли Ліга націй створила «Комітет із захисту дітей», що вважається важливим кроком у розвитку міжнародних правових стандартів у цій галузі. Комітет працює над заходами, пов'язаними з безпритульними дітьми, рабством, дитячою працею, торгівлею дітьми та неповнолітньою проституцією.

У 1924 році в Женеві була прийнята Декларація прав дитини, яка стала першим міжнародно-правовим документом у цій сфері. Проте, не зважаючи на це, країни не змогли об'єднати свої зусилля для ефективного співробітництва щодо захисту прав дітей, оскільки не було загальних принципів взаємодії та механізмів для забезпечення виконання норм. Держави лише час від часу звертаються до Декларації у конкретних ситуаціях, це свідчать про те, що поки що відсутній єдиний міжнародний правовий механізм для захисту прав дітей.

Більший захист дітям було надано з прийняттям Женевських Конвенцій: Конвенція № 1 Про покращення умов поранених і хворих у діючих збройних силах 1949 р.; Конвенція № 2 Про покращення умов поранених, хворих і потерпілих у корабельних аваріях на військово-морському флоті; Конвенція № 3 про поводження з військовополоненими; Конвенція № 4 Про захист цивільного населення під час війни.

Найбільшу цінність має Женевська конвенція IV Про захист цивільного населення під час війни, оскільки Конвенція закріплює можливість загального захисту дітей як цивільних осіб, тобто тих, хто не розглядається як учасник конфлікту, але забезпечує захист дітям, що проживають на неокупованих та окупованих територіях[1].

Рішенням Ради Безпеки ООН 1261 від 1999 року було визначено 6 категорій серйозних злочинів, які відбуваються в умовах збройних конфліктів і стосуються дітей. Ці злочини включають у себе вбивство або серйозні тілесні ушкодження дітей, вербування чи використання їх для воєнних цілей, сексуальне насильство над дітьми, викрадення дітей, використання шкіл та лікарень як військових об'єктів та відмова у створенні гуманітарних коридорів для дітей. Однак, важливою проблемою є те, що існуючий механізм захисту прав дітей дозволяє лише реагувати на порушення та встановлювати винних осіб, але не забезпечує ефективних заходів для їх запобігання.

У 2014 році російська федерація вислала більше 234 тисяч українських дітей, серед яких були діти-сироти, діти без батьківського піклування та діти з хронічними захворюваннями, які перебували в установах цілодобового перебування. Деякі з депортованих мали батьків, які загинули від рук російської армії або не пройшли через «фільтраційні табори». Ці дії є порушенням статті 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, яка забороняє примусове переміщення або депортацію окремих осіб або груп, а також Конвенції про правові аспекти міжнародного викрадення дітей [2, с. 8].

Також РФ сміливо порушила права українських дітей, спростивши процес усиновлення, навіть коли 95% дітей мають біологічних батьків і не є сиротами. Це серйозне порушення положень Конвенції ООН

про права дитини, зокрема статей 8 (право дитини на захист своєї індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як це передбачено законом) і 9 (забезпечення державами-учасницями того, щоб діти не були розлучені від батьків проти їхнього бажання) [3, с. 41].

Отже, наше українське законодавство в цілому відповідає нормам міжнародного кримінального та гуманітарного права щодо заборони залучення дітей до бойових дій. Діти, які живуть в зоні збройного конфлікту, можуть виявляти по-різному психологічні реакції, такі як раннє усвідомлення смерті, замкненість і обмеженість в емоціях. А у дітей, які були внутрішньо переміщеними, може виникати стрес через незручності, пов'язані з культурними різницями та неспроможність управляти новою ситуацією. Напівсиротам, які втратили батьків через війну, особливо важко переживати перші тижні після втрати, їх можна спостерігати за негативними реакціями та звинуваченням суспільства в тому, що сталося. Проблема дітей під час війни не може бути вирішена окремо від загальної проблеми державної безпеки. Питання дітей, які мешкають у зоні конфлікту або тимчасово окупованих територіях, повинні бути пріоритетом для уряду. Співпраця між урядовими органами та громадським сектором у наданні підтримки цим дітям є важливою для успішної адаптації та інтеграції їх у нове соціальне середовище.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.05.2024).
2. Турченко О. Г. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. *Аналітико порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 6–14.
3. Легка О. В. Міжнародно-правове регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2022. № 2. С. 41–45.

УДК 340.0;340.1

Гринько А.Р., студент 1-го курсу юридичного факультету
Ромась М.І., доктор філософії з права, доц., доцентка кафедри приватного права,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

СТАДІЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Юридична відповідальність є складним і багатоетапним процесом, оскільки вона не виникає миттєво після вчинення правопорушення, а проходить кілька стадій, які гарантують законність та обґрунтованість застосування санкцій. Йдеться саме про стадії реалізації юридичної відповідальності.

У юридичній літературі ці стадії зазвичай визначають як «етапи (періоди) динамічного розвитку юридичної відповідальності», що охоплюють період від її виникнення внаслідок правопорушення до завершення після виконання правопорушником призначеного заходу відповідальності [1, с. 7]. Така позиція зумовлена розумінням юридичної відповідальності через «динамічне правове явище, яке пізнається в процесі активної, владної та пізнавально-оцінювальної діяльності уповноважених державних органів і посадових осіб» [1, с. 7].

Окремі вчені для пояснення цього правового явища застосовують також категорії: «*стадії реалізації юридичної відповідальності*» (В.П. Власенко), яку розкривають як «визначені етапи реалізації юридичної відповідальності, що характеризуються особливими цілями, на досягнення яких спрямована діяльність компетентних органів» [2, с. 252]; «*стадії механізму покладення юридичної відповідальності*» (О.Ф. Скакун) [3, с. 480]. Вважаю, що всі вчені мають рацію, оскільки змістовне наповнення всіх вищезазначених категорій однакове та відображає одне правове явище.

У юридичній літературі немає єдності поглядів щодо необхідних стадій юридичної відповідальності. У механізмі покладення юридичної відповідальності О. Ф. Скакун пропонує виділяти чотири стадії: «1) загального стану (попереджувальна відповідальність); 2) притягнення до відповідальності (суб'єктивна сторона); 3) встановлення юридичної відповідальності (об'єктивна сторона); 4) настання юридичної відповідальності» [3, с. 480].

На думку Н.А. Гураленко та Т.С. Коханюк, у процесі свого розвитку юридичної відповідальності проходить три стадії: 1) виникнення юридичної відповідальності; 2) установлення й призначення заходу юридичної відповідальності; 3) реалізація заходу юридичної відповідальності» [1, с. 7].

Аналіз наведених позицій дозволяє дійти висновку, що класифікації стадій юридичної відповідальності не мають принципових відмінностей. Незважаючи на різні підходи до їх опису, всі вони спрямовані на відображення послідовності етапів, через які проходить юридичної відповідальності у своєму розвитку. Перейдемо до загальної характеристики стадій юридичної відповідальності.

Перша стадія юридичної відповідальності розпочинається з моменту її виникнення, тобто з факту вчинення правопорушення, і триває до його виявлення уповноваженими органами держави або посадовими особами. Таким чином, сам факт правопорушення є не лише юридичною підставою для настання відповідальності, але й моментом, з якого виникають правовідносини відповідальності. Це підкреслює роль правопорушення як відправної точки всього процесу юридичної відповідальності [1, с. 7–8]. Щодо нормативної підстави притягнення до юридичної відповідальності, яка є однією з ключових умов її настання, слід зазначити, що нормативні приписи відповідного нормативно-правового акта починають регулювати суспільні відносини з моменту набуття цим актом юридичної сили. Наприклад, положення КК України слугують нормативною підставою для кримінально-правової відповідальності, починаючи з моменту, коли цей акт набуває чинності.

Таким чином, реалізація першої стадії юридичної відповідальності — стадії виникнення підстав для притягнення до відповідальності — тісно пов'язана з моментом набуття чинності нормативно-правовим актом, у якому міститься норма права, що передбачає склад правопорушення для конкретного протиправного діяння [4, с. 21–22].

Друга стадія юридичної відповідальності встановлення та призначення заходу відповідальності (стадія конкретизації) розпочинається з виявлення правопорушення компетентними органами держави й посадовими особами та завершується застосуванням норми права, закріпленій у нормативно-правовому акті, у якому визнається факт правопорушення, здійсненого певною особою [1, с. 8].

Під виявленням правопорушення слід розуміти процес фіксації явних ознак правопорушення уповноваженими державними органами. Ця фіксація може здійснюватися у різних формах: 1) безпосереднє виявлення ознак правопорушення уповноваженими органами або посадовими особами; 2) повідомлення самого правопорушника про вчинене ним протиправне діяння; 3) заяви від фізичних або юридичних осіб, які стали свідками або постраждали внаслідок правопорушення; 4) інформація в засобах масової інформації, яка свідчить про можливе порушення.

У разі достатньої кількості зібраних матеріалів приймається рішення про порушення справи за фактом вчинення правопорушення. Після цього, на основі отриманих доказів і процесуального розгляду, виноситься рішення про притягнення винної особи до *юридичної відповідальності* [1, с. 8].

Таким чином, стадія конкретизації юридичної відповідальності полягає у визначенні кваліфікації вчиненого правопорушення, тобто у встановленні відповідності між характеристиками діяння та ознаками правопорушення, що передбачені у нормативно-правових актах. Саме на цьому етапі визначають можливість вчинення конкретного виду правопорушення. Основою конкретизації відповідальності є правова норма, що застосовується під час кваліфікації діяння.

Сутність юридичної кваліфікації розкривають такі її ознаки: по-перше, кваліфікація має два складники – пізнавальний (гносеологічний) та оціночний; по-друге, у своїй структурі кваліфікація правопорушення включає об'єкт, суб'єкт та предмет кваліфікації [1, с. 8].

Таким чином, на цій стадії, по-перше, визначається суб'єкт юридичної відповідальності та аналізуються обставини, за яких було вчинено протиправне діяння. По-друге, приймається рішення щодо виду та ступеня відповідальності конкретного суб'єкта, враховуючи порушення суб'єктивних прав, характер вчиненого правопорушення та об'єктивно протиправний характер діяння (згідно із законом або договором).

Варто зазначити, що суб'єкт правопорушення і суб'єкт юридичної відповідальності можуть не збігатися у випадках, прямо передбачених правовим регулюванням суспільних відносин [4, с. 22]. Наприклад, у ст. 1178 ЦК України зазначено, що «школа, завдана малолітньою особою (яка не досягла чотирнадцяти років), відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи» [5]. Таким чином, якщо шкоду завдала малолітня дитина, суб'єктами цивільно-правової відповідальності є її батьки або інші законні вихователі.

У процесі пізнання складу правопорушення складаються відповідні процесуальні документи, яким завершується кваліфікація правопорушення, що одночасно є актом, що остаточно конкретизує юридичну відповідальність.

Третя стадія юридичної відповідальності – реалізація заходу юридичної відповідальності, яка починається з моменту набрання чинності рішення, що визначає вид і міру відповідальності, та завершується, як правило, після виконання призначеного покарання. На цій стадії юридичної відповідальності набуває матеріальної форми, перетворюючись на захід державного примусу, що супроводжується негативними наслідками для правопорушника у вигляді обтяжень майнового чи особистісного характеру.

Наприклад, на правопорушника може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану шкоду, що є майновим обтяженням. Інший приклад – застосування санкції у вигляді позбавлення волі, що полягає в ізоляції особи від суспільства шляхом утримання у кримінально-виконавчій установі, тобто обтяження особистісного характеру.

Момент завершення третьої стадії юридичної відповідальності тісно пов'язаний із накладанням та виконанням стягнення, відбуванням покарання або, у певних випадках цивільно-правової відповідальності, добровільним відшкодуванням шкоди. Водночас у межах кримінальної відповідальності виконання покарання є основною, але не єдиною формою її реалізації. Наприклад, кримінальна відповідальність може бути реалізована без призначення покарання, якщо застосовуються примусові заходи виховного характеру. Також можливі випадки, коли відповідальність передбачає умовне засудження, за якого покарання не виконується реально, але особа залишається під контролем протягом встановленого строку [4, с. 242].

Таким чином, юридичної відповідальності реалізовується через три стадії: вчинення правопорушення – до його виявлення уповноваженими органами держави або посадовими особами (1), виявлення правопорушення компетентними органами держави й посадовими особами – застосуванням норми права (2), набрання чинності рішення про притягнення до відповідальності – виконання призначеного покарання (3).

Список використаних джерел:

1. Гураленко Н., Коханюк Т. Стадії юридичної відповідальності: аналіз структурних елементів. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 6–11.
2. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозоров, В.П.Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С.Д.Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. К. : Алерта, 2012. 524 с.
4. Каленіченко Л. І. Стадії юридичної відповідальності: загальнотеоретична характеристика *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2 (77). С. 19–26
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

УДК 347.9

Сушицька Ю.О., старший викладач кафедри права та правоохоронної діяльності
Коршак В.С., асистент кафедри права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ, ДОСЯГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ У ГЛОБАЛЬНИЙ ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР

Світовий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, поряд із постійними викликами та загрозами, що виникають у різних сферах суспільного життя, обумовлює необхідність пошуку дієвих механізмів забезпечення стабільного й безперервного функціонування ключових інститутів держави. У цьому контексті Україна активно долучається до глобальних процесів цифрової трансформації, демонструючи прагнення інтегрувати сучасні цифрові практики у внутрішньодержавне управління.

На сучасному етапі в Україні відбуваються суттєві трансформаційні зрушення, спрямовані на модернізацію державних сервісів, удосконалення процедур адміністративного управління, а також на розвиток ефективної електронної комунікації між органами публічної влади та громадянами через цифрові платформи. Особливе значення у цьому процесі належить судовій владі, яка поступово впроваджує можливості здійснення правосуддя із використанням електронних інструментів, що істотно підвищує доступність та оперативність правосуддя.

Впровадження цифрових технологій у діяльність як державних інституцій, так і громадянського суспільства формує підґрунтя для поступового переходу України до статусу електронної держави. Цей процес отримав назву цифровізації, що згідно з п. 25 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації» визначається як інтеграція цифрових технологій у всі сфери суспільного життя з метою підвищення їх ефективності, прозорості та інноваційного потенціалу [1].

Цифровізація всіх аспектів суспільного життя зумовлена високою швидкістю технологічних процесів та значними позитивними ефектами, які проявляються на різних рівнях. Як зазначає О. Пишуліна, до основних переваг цифровізації належать: зростання економічного та соціального ефекту для бізнесу й суспільства, підвищення якості життя населення, зростання продуктивності праці, поява нових форм бізнесу, прозорість економічних операцій і можливість їх моніторингу, доступність товарів і послуг на глобальному рівні, а також впровадження людинозамінних систем у виробничі процеси [2].

На нашу думку, успішна інтеграція України у світові економічні та інформаційні процеси неможлива без ефективного впровадження цифрових технологій у діяльність органів державної влади. У Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки [3] підкреслюється необхідність розвитку електронного судочинства відповідно до міжнародних стандартів і цифрових трендів. Попри завершення терміну дії документа, його завдання залишаються актуальними. Серед пріоритетів – підвищення ефективності та довіри до судової влади, а також подолання проблеми недостатньої цифровізації правосуддя.

Станом на травень 2025 року в Офісі Президента України триває підготовка нового проєкту Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на наступні п'ять років. Про це повідомила заступниця керівника Офісу Президента Ірина Мудра під час презентації ключових висновків Тіньового звіту щодо правосуддя та основоположних прав. Зазначений звіт, підготовлений представниками громадянського суспільства України, є альтернативним баченням прогресу в межах 23-го розділу «Правосуддя та фундаментальні права» звіту Європейської комісії щодо України за 2023 рік. У документі представлено оцінку вже досягнутих результатів і рекомендації щодо подальших кроків у сфері правосуддя [4]. Проєкт Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства до 2029 року передбачає комплексні зміни, зокрема реформування процесуального законодавства, оновлення структури та повноважень Верховного Суду й Конституційного Суду, перегляд функцій Вищої ради правосуддя, Державної судової адміністрації та Ради суддів України, а також створення нових судових інституцій [5].

Згідно із Законом України «Про цифровий контент та цифрові послуги», цифрове середовище трактується як сукупність апаратного та програмного забезпечення, а також мережових підключень, що забезпечують доступ споживача до цифрового контенту й послуг та можливість їх використання (пункт 10 частини першої статті 2) [6]. Проте технічне трактування цифрового середовища не вичерпує усієї повноти його впливу на сучасне суспільство.

Однак на сучасному етапі цифровізація та стрімкий розвиток штучного інтелекту істотно змінюють не лише технологічну, а й соціокультурну реальність, впливаючи на свідомість людей та їхнє сприйняття навколишнього світу як у цифровому просторі, так і поза його межами. У цьому контексті цифрові технології та цифрові послуги перетворюються на ключові чинники розвитку підприємництва та економіки загалом.

Серед основних технологій, що визначають сучасне цифрове середовище, слід виокремити: Інтернет речей (Internet of Things), штучний інтелект і машинне навчання (Artificial Intelligence & Deep Learning), технології на основі розподіленого реєстру (Blockchain), хмарні обчислення (Cloud Computing), інтелектуальні системи та пристрої (Smart Everything), біоінженерні технології (Biotech), системи кібербезпеки (Cybersecurity), цифрові платформи та сервіси, соціальні мережі, цифрові двійники (Digital Twins) тощо. Ці інновації не лише трансформують способи ведення бізнесу, а й формують нову цифрову реальність, у якій функціонує сучасне суспільство [7, с. 90].

Однією з ключових складових цифрової трансформації є розвиток штучного інтелекту, який в Україні отримав концептуальне оформлення. У Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні [8] визначено ключові напрями та завдання розвитку відповідних технологій з метою забезпечення прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, формування конкурентоспроможної національної економіки та вдосконалення системи публічного управління. В межах реалізації державної політики у сфері штучного інтелекту цифровізація діяльності, зокрема роботи монітора національного превентивного механізму, охоплює такі сфери, як професійна освіта, наука, інформаційна безпека, публічне управління, правове регулювання, етика та правосуддя. Таким чином, реалізація завдань, передбачених концептуальним документом, має міжгалузевий характер і узгоджується зі змістом і вимогами Закону про штучний інтелект, ухваленого Європейським парламентом [9]. Вона також спирається на положення Білої книги, Дорожньої карти з регулювання штучного інтелекту в Україні та рекомендації Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [10-12]. Ефективне вирішення поставлених завдань потребує тісної співпраці між науковцями-теоретиками та практиками у сфері цифрових технологій і правозастосування.

Попри формування законодавчої бази, реалізація цифрових інструментів на практиці стикається з низкою викликів. Цифровізація судових процесів, хоча й забезпечує зручність та доступність, водночас супроводжується низкою проблем, що потребують вирішення. Зокрема, Дроздов О.М. та Дроздова О.В. виокремлюють технічні труднощі, пов'язані з необхідністю стабільного інтернет-з'єднання, якісного аудіо- та відеозв'язку, а також наявності відповідного обладнання й програмного забезпечення у всіх учасників процесу. Також виникають процесуальні питання, зокрема щодо ідентифікації учасників, дистанційного вручення процесуальних документів та необхідності регламентації процедури відеоконференцій. Проблемним залишається й питання встановлення особи та роз'яснення їй прав і обов'язків. Як зазначає О. Кравчук, суд, як правило, здійснює ідентифікацію лише під час першого засідання, після чого ця процедура не повторюється. Якщо особа вже брала участь у судовому процесі та відома суду, потреба в повторній ідентифікації відпадає. Крім того, участь у засіданні в режимі відеоконференції з використанням власного кваліфікованого електронного підпису також підтверджує її особу. [13, с. 58-73].

На думку О. Кравчука, положення ч. 7 ст. 336 КПК України потребує уточнення. Законодавець, дозволяючи проведення відеоконференцій із використанням власних технічних засобів, водночас встановив виняток: допит свідка, потерпілого чи спеціаліста допускається лише в приміщенні суду, визначеному судом. Якщо така вимога щодо свідка є виправданою через необхідність встановлення його особи, то щодо потерпілого, який є постійним учасником провадження і вже ідентифікований судом, це положення може видаватися надмірним. У період дії воєнного або надзвичайного стану передбачено ще один виняток — за певних обставин суд може допитати свідка чи потерпілого з використанням їхніх технічних засобів. На цій підставі автори вважають доцільним зберегти можливість такого допиту і в післявоєнний період, за умови, що особа ідентифікована, а ризики стороннього впливу відсутні [14, с. 129].

Цифрова трансформація державного управління та правосуддя в Україні є важливою складовою інтеграції у світовий інформаційний простір. Впровадження електронного судочинства сприяє підвищенню ефективності, прозорості та доступності правосуддя, однак його реалізація супроводжується технічними, нормативними та процедурними викликами. Для забезпечення сталої цифровізації необхідно вдосконалити законодавче регулювання, усунути технічні бар'єри та забезпечити узгодженість між технологічними рішеннями й правозастосовною практикою. Подальший розвиток цифрового правосуддя потребує комплексного підходу, що поєднує інституційні реформи, європейські стандарти та міжсекторальну співпрацю.

Список використаних джерел:

1. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 р. №2807-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text>
2. Пишуліна О. Цифрова економіка : тренди, ризики та соціальні детермінанти : доповідь (м. Київ, жовтень 2020 року) / Центр Разумкова. Київ : Видавництво «Заповіт», 2020. 274 с.
3. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 р. №231/2021. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>

4. Офіс Президента готує проєкт Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства. *president.gov.ua*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ofis-prezidenta-gotuye-proyekt-strategiyi-rozvitku-sistemi-p-94161>
5. Стратегія розвитку системи правосуддя готова на 99%, але є важливий нюанс – Офіс Президента. *sud.ua*. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/325039-strategiya-razvitiya-sistemy-pravosudiya-gotova-na-99-no-est-vazhnyy-nyuans-ofis-prezidenta>
6. Про цифровий контент та цифрові послуги : Закон України від 10.08.2023 р. №3321-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>
7. Гулейков І.Ю. Цифрові активи в цивільному обороті України : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2025. 243 с.
8. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. №1556-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>
9. Artificial Intelligence Act: MEPs adopt landmark law (2024). URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240308IPR19015/artificial-intelligence-act-meps-adopt-landmark-law>
10. Біла книга Комісії про штучний інтелект (2020). URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/excellence-and-trust-artificial-intelligence_en
11. Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні. URL: <https://surl.li/dlcdnq>
12. Використання штучного інтелекту: переваги та ризики. Рекомендації Уповноваженого. (04/06/2024). URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/vikoristannya-shtuchnogo-intelektu-perevagi-ta-riziki-rekomendaciyupovnovazhenogo
13. Дроздов О.М., Дроздова О.В. Судові засідання у цифровому форматі: перспективи, ризики та стандарти ЄСПЛ. *Цифровізація кримінального провадження: стан та перспективи* : матеріали наук.-практ. Круглого столу, м. Харків, 19 верес. 2024 р. р. / [редкол.: Н. В. Глинська (голов. ред.), Д. І. Клепка, А. А. Барабаш] ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Від. дослідж. проблем кримін. процесу та судоустрою. Харків : Право, 2024.
14. Становлення антикорупційної юстиції в Україні. Монографія під заг. ред. Кравчука О. О., Мойсака С. М. К.: КІП імені Ігоря Сікорського, Вищий антикорупційний суд, 2024. 340 с. ВАІТЕ. URL: <https://first.vaks.gov.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/10/Monohrafiia-5-rokiv-VAKS.pdf>

Лисюк О.В., студентка гр. П-8 ФНБПМВ
Терехова А.Ю., студентка гр. П-8 ФНБПМВ
Науковий керівник: Світличина І.А.,
асистент каф. права та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»

РЕФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У 2024-2025 роках в Україні відбулися суттєві зміни у сфері земельного законодавства. Основний вектор реформування спрямований на трансформацію права постійного користування землями державної власності, що включає передачу земельних ділянок до ДП «Фонд аграрних інвестицій», реорганізацію державних аграрних підприємств у товариства з обмеженою відповідальністю та передачу земель в оренду з можливістю суборенди. Запровадження аукціонів з продажу права суборенди державних земель покликане забезпечити прозорість земельних відносин та зменшити корупційні ризики. Окремим важливим кроком у рамках реформи стало відкриття ринку землі для юридичних осіб.

З 1 січня 2024 року в Україні офіційно стартував **другий етап земельної реформи**, який відкриває нові можливості для юридичних осіб у придбанні земель сільськогосподарського призначення. Відтепер **юридичні особи**, зареєстровані за українським законодавством, можуть набувати у власність до **10 тисяч гектарів** сільськогосподарських земель. **Фізичні особи – громадяни України** також отримали право збільшити площу своїх земельних володінь до цього ж ліміту. Водночас, **іноземці, особи без громадянства та іноземні компанії поки що не можуть купувати українські сільськогосподарські землі** – це питання потребує окремого референдуму. Незважаючи на розширення можливостей, деякі компанії залишаються поза ринком: компанії з російськими бенефіціарами; офшорні компанії; особи під санкціями або компанії з непрозорою структурою власності. Ці обмеження спрямовані на забезпечення прозорості ринку землі та захист національних інтересів України.[1]

Ці зміни стали важливим кроком у реформуванні земельного ринку, проте процес удосконалення законодавства триває. **Протягом 2024 року з'явилися нові законодавчі ініціативи, що суттєво вплинули на земельне право.**

24 квітня 2024 року Верховна Рада України ухвалила у першому читанні законопроект № 11150, який передбачає низку нововведень у земельному регулюванні. Серед основних положень цього законопроекту можна виокремити:

1. Обов'язкове підвищення кваліфікації сертифікованих землевпорядників та геодезистів;
2. Продовження пілотного проєкту внесення даних до Державного земельного кадастру сертифікованими інженерами;
3. Гармонізацію земельного законодавства із Законом України «Про адміністративну процедуру»;
4. Усунення колізій між законами «Про землеустрій» та «Про оцінку земель»;
5. Уточнення повноважень місцевих адміністрацій у сфері управління державною землею.

Очікується, що ці заходи сприятимуть спрощенню земельного регулювання та покращенню доступу до фінансування аграрного сектору. Водночас запровадження нового виду сервітуту для розміщення рекреаційної інфраструктури без капітального будівництва викликає занепокоєння щодо можливих спроб обходу земельних торгів.

5 липня 2024 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 788, яка розширює доступ до відомостей Державного земельного кадастру. Зокрема, військові частини Державної прикордонної служби отримали право користування кадастром у межах своєї діяльності, що сприятиме оперативному управлінню земельними ресурсами у прикордонних районах. [2]

З метою адаптації до європейських стандартів передбачено зміни до земельного кадастру щодо органічних земель та лісових ділянок, удосконалення процедур примусового відчуження земель, регулювання відносин у сферах містобудування та енергетики, а також розвиток «зеленої» енергетики. Важливим нововведенням є дозвіл на продаж земель державної та комунальної власності під багаторічними насадженнями, що може сприяти залученню інвестицій у сільське господарство.

Реформування здійснене минулого року включало фінансово-економічні аспекти. 6 квітня 2024 року Національний банк України збільшив коефіцієнт ліквідності земель сільськогосподарського призначення з 0,35 до 0,5, що дозволяє додатково залучити 5,3 млрд доларів США кредитних ресурсів для аграрного сектору. Крім того, встановлено коефіцієнт ліквідності 0,85 для гарантій Фонду часткового гарантування кредитів малим фермерам, що має позитивно вплинути на розвиток малого агробізнесу.

У 2025 році внесено ряд змін. Закон України № 1423-IX завершив передачу земель від держави громадам, розширивши повноваження місцевого самоврядування у розпорядженні сільськогосподарськими землями.

Постанова КМУ № 1147 запровадила обов'язкову електронну реєстрацію земель через «Дію», спростивши бюрократичні процедури та прискоривши оформлення прав на ділянки.[3]

Зміни до Закону «Про оренду землі» в умовах воєнного стану посилили прозорість договорів оренди та обмежили відчуження сільськогосподарських земель для їх захисту.

Оновлення Земельного кодексу деталізує зміну цільового призначення земель, передбачаючи електронну подачу заяв і дотримання екологічних норм.

Рішення Верховного Суду уточнюють юрисдикцію земельних спорів, забезпечуючи правову визначеність та захист прав землевласників.

Варто звернути увагу на подальші кроки та перспективи вдосконалення земельного законодавства. Важливим напрямом є виконання заходів у межах Ukraine Facility Plan на 2024-2027 роки, що передбачає створення прозорого ринку землі, забезпечення чіткості права власності, розробку геоінформаційної системи оцінювання сільськогосподарських земель та впровадження автоматизованого моніторингу земельних відносин. Також необхідно вдосконалити механізм трансформації права постійного користування, що сприятиме ліквідації корупційних ризиків та ефективному управлінню земельними ресурсами. [4]

Окрему увагу слід приділити розвитку містобудування та «зеленої» енергетики шляхом законодавчого закріплення можливості визначення місцевими органами влади зон для альтернативної енергетики через містобудівну документацію. Це дозволить сприяти розвитку «зеленої» економіки та збалансованому використанню природних ресурсів.

Таким чином, реформа земельного законодавства в Україні спрямована на підвищення ефективності управління земельними ресурсами, прозорість земельних відносин та стимулювання економічного розвитку. Успішна реалізація зазначених заходів сприятиме створенню справедливого та прогнозованого земельного ринку, що відповідатиме європейським стандартам та вимогам сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Кацер Ю., Савчук Д. Другий етап земельної реформи: що зміниться з 2024 року?. *LIGA ZAKON*. 21.02.2024. URL: https://biz.ligazakon.net/analytcs/224912_drugiy-etap-zemelno-reformi-shcho-zmnitsya-z-2024-roku.
2. KSE Агроцентр, аналітичний огляд «Земельний ринок в Україні» за 3 квартал та вересень 2024 року.
3. Академія Консалтингового Бізнесу. «Топ-5 змін у земельному законодавстві, які важливо знати у 2025 році». 06.01.2025. URL: <https://www.bca.education/top-5-zmin-zemelnomu-zakonodavstvi/>.
4. Програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу «Ukraine Facility»

**Чмут К.М., здобувач вищої освіти
на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова**

ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Право власності – це комплекс правових норм, що регулюють відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном. Воно виникає на підставі закону і є одним з найважливіших інститутів цивільного права. Право власності має як приватний, так і публічний характер, оскільки з одного боку забезпечує свободу власника, а з іншого – підлягає певним обмеженням в інтересах суспільства [1.].

Культурна спадщина – це сукупність матеріальних і нематеріальних цінностей, створених людством в минулому. Це можуть бути археологічні знахідки, історичні будівлі, твори мистецтва, народні звичаї, мова тощо. Об'єкт культурної спадщини, який має особливу історичну, наукову, художню або іншу цінність і внесений до Державного реєстру, називається пам'яткою культурної спадщини [2.]. До культурної спадщини належать різноманітні об'єкти: від окремих архітектурних шедеврів та скульптур до цілих міст і природних ландшафтів. Це можуть бути стародавні печери зі слідами первісної людини, історичні будівлі, пов'язані з важливими подіями, а також території з унікальною природою, що мають культурне значення [3.].

Захист права власності на об'єкти культурної спадщини – це багатогранне питання, що вимагає комплексного підходу. Адже такі об'єкти мають не лише індивідуальну, а й суспільну цінність, що обумовлює особливий режим їх використання та охорони. Захист права власності на об'єкти культурної спадщини базується на законодавстві, яке визначає права та обов'язки власників та держави. Для забезпечення збереження таких об'єктів укладаються спеціальні охоронні договори. У разі порушення законодавства застосовуються адміністративні санкції, а за вчинення злочинів передбачена кримінальна відповідальність. Власник також може захищати свої права в судовому порядку.

Закон України «Про охорону культурної спадщини» є основним нормативно-правовим актом, що регулює відносини у сфері збереження та використання культурних цінностей. Він визначає, що культурна спадщина – це сукупність успадкованих від попередніх поколінь об'єктів, які мають історичну, культурну, наукову, художню або іншу цінність.

Однак, незважаючи на наявність законодавчої бази, існують значні прогалини та суперечності в регулюванні охорони культурної спадщини. Зокрема:

— відсутнє чітке розмежування між поняттями «культурна спадщина» та «культурна цінність» у різних законодавчих актах.

— не визначені чіткі обмеження щодо купівлі-продажу, дарування та інших цивільно-правових операцій з культурними цінностями.

— проблеми з веденням реєстрів, що полягає в існуванні Державного реєстру нерухомих пам'яток України не є повним і актуальним, що ускладнює контроль за станом об'єктів культурної спадщини.

— відсутність достатніх коштів на збереження, реставрацію та популяризацію культурної спадщини.

Сфера охорони культурної спадщини стикається з низкою викликів.

Одним із найнагальніших питань сучасності є протистояння між приватними інтересами власників культурних пам'яток та суспільним інтересом у збереженні культурного надбання. З одного боку, власник має право розпоряджатися своїм майном, проте з іншого боку, культурні об'єкти є надбанням усього суспільства і їх збереження є державним пріоритетом. Цей конфлікт часто призводить до ситуацій, коли власник прагне змінити або навіть знищити історично цінний об'єкт.

Ситуація ускладнюється недосконалим законодавством. Нечітко визначені терміни, прогалини в нормативних актах та їх часті зміни ускладнюють застосування закону на практиці. Крім того, низька кваліфікація суддів у сфері культурного права, тривалі судові процеси та неефективне виконання судових рішень ускладнюють захист прав як власників, так і суспільства.

Важливим аспектом є й фінансовий. Реставраційні роботи є коштовними, і не завжди власники мають достатні кошти. Відсутність державної підтримки поглиблює проблему.

Незважаючи на ці проблеми, існують і позитивні тенденції. Так, громадянське суспільство активно долучається до збереження культурної спадщини, створюючи власні ініціативи та проекти. Наприклад, громадська організація «Вікімедіа Україна» створила більш повний реєстр пам'яток культурної спадщини, ніж офіційний державний [4.].

Особливість захисту права власності на об'єкти культурної спадщини полягає в тому, що такі об'єкти мають не лише індивідуальну цінність для власника, а й несуть в собі історичну пам'ять та культурні традиції всього народу. Тому власник цих об'єктів обмежений у їхньому використанні, зобов'язаний

забезпечувати їх збереження та доступність для суспільства. Крім того, держава здійснює особливий контроль за такими об'єктами, встановлюючи правила їх використання та охорони.

Також, варто додати те що збереження культурної спадщини є критично важливим для збереження нашої ідентичності, розвитку туризму та збагачення культурного життя суспільства. Культурні об'єкти – це свідки нашої історії, які приваблюють туристів та слугують джерелом натхнення для творчих людей.

Основними викликами для збереження культурної спадщини є: нечіткі правові норми, особливо щодо приватної власності; неефективне розслідування злочинів проти культурних цінностей; корупційні схеми, що призводять до їх незаконного відчуження; відсутність повного обліку культурних об'єктів, що ускладнює їх ідентифікацію; суперечності між правом власності та суспільними інтересами; недостатнє фінансування на охорону та реставрацію; та глобальна проблема незаконного обігу культурних цінностей.

Одним із шляхів вирішення проблеми є удосконалення законодавчої бази, зокрема розробка чітких та всеосяжних нормативно-правових актів, що регулюють питання власності та охорони культурної спадщини. Паралельно з цим необхідно створити ефективну систему державного контролю, яка б забезпечувала моніторинг та контроль за об'єктами культурної спадщини. Важливим аспектом є розширення міжнародного співробітництва з метою боротьби з незаконним обігом культурних цінностей та їх повернення у країну походження. Не менш важливо проводити інформаційні кампанії для підвищення обізнаності населення про значення культурної спадщини та необхідність її збереження. Крім того, для залучення додаткових ресурсів до охорони та реставрації культурної спадщини необхідно створити механізми залучення приватних інвестицій.

Отже, захист права власності на об'єкти культурної спадщини – це складний і багатогранний процес, який вимагає спільних зусиль держави, громадськості та власників культурних цінностей. Лише за умови злагодженої роботи всіх зацікавлених сторін можна забезпечити збереження культурної спадщини для майбутніх поколінь. Захист права власності на об'єкти культурної спадщини є комплексним завданням, яке вимагає спільних зусиль держави, громадянського суспільства та міжнародної спільноти. Лише за умови ефективної взаємодії всіх зацікавлених сторін можна забезпечити збереження культурної спадщини для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Степанюк Марія. “Право власності”. URL: https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/pravo_vlasnosti
2. “Викуп пам'ятки культурної спадщини”. 31.07.2023. URL: <https://wiki.legaid.gov.ua/index.php>
3. Закон України “Про охорону культурної спадщини” від 08.06.2000. Документ 1805-III, чинний, поточна редакція - Редакція від 02.10.2023, підстава - [3136-IX](#)
[Інформація Зберегти Картка документа Зміст документа Пошук у тексті Текст для друку](#)
4. Чаус Ю.В. “Захист об'єктів культурної спадщини: національний і міжнародний досвід (на прикладі національних трастів Великої Британії)”. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2021/112.pdf

УДК 347.4

Щерба В.В., студентка 3 курсу юридичного факультету
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ДОГОВІР ПОЖЕРТВИ ЯК ФОРМА ДАРУВАННЯ

На сьогодні договір дарування та договір пожертви регулюють питання безоплатної передачі майна іншій особі. За своєю юридичною суттю договір пожертви є різновидом договору дарування. Хоча цей договір не є дуже поширеним, іноді він використовується як правовий інструмент для врегулювання майнових відносин між окремими суб'єктами, що прямо вказано у ст. 729 Цивільного кодексу України. [1]

Відмінність пожертви від дарунку полягає в тому, що пожертва має конкретну мету. Кошти, передані за договором пожертви, повинні бути використані за визначеним призначенням, наприклад, на лікування людини або на будівництво церкви. Якщо такої умови немає, пожертва вважається звичайним даруванням. Сторонами у договорі пожертви можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава Україна, територіальні громади. При укладанні договору пожертви необхідною умовою є дієздатність сторін. Також пункт 2 статті 720 Цивільного кодексу України забезпечує додатковий захист осіб, які перебувають під опікою або не досягли віку повної дієздатності: батькам (усиновлювачам) та опікунам заборонено жертвувати майно дітей та підопічних.

Учасники договорів пожертви і дарування дещо відрізняються. Так, сторонами договору пожертви є благодійник і бенефіціар. Благодійником може бути дієздатна фізична або юридична особа приватного права (у тому числі благодійна організація), яка добровільно здійснює один або декілька видів благодійної діяльності. Бенефіціар — це набувач благодійної допомоги (фізична особа, неприбуткова організація або територіальна громада), який одержує допомогу від благодійників. Бенефіціарами благодійних організацій можуть бути також будь-які юридичні особи, що одержують допомогу для досягнення цілей. Мова йде про надання допомоги для сприяння законним інтересам бенефіціарів у сферах благодійної діяльності, а також розвиток і підтримка цих сфер у суспільних інтересах: освіта, охорона здоров'я, екологія, охорона довкілля і захист тварин, соціальний захист, соцзабезпечення, культура і мистецтво тощо.

Договір пожертви - це реальний договір. Прийняття пожертви виступає моментом виникнення договірних відносин. Тобто моментом виникнення договірних відносин є момент, коли сторона, що приймає пожертву, підтвердила свою згоду на прийняття пожертви від жертвувача певними діями. Одна лише угода про передачу речі в дар не має жодних правових наслідків і не користується правовим захистом. Крім того, при укладенні договору пожертви жертвувач зобов'язаний попередити обдаровуваного про можливі недоліки та особливі властивості предмета договору, якщо вони можуть становити небезпеку для життя, здоров'я, майна обдаровуваного чи інших осіб. У разі невиконання цього обов'язку жертвувач має відшкодувати завдану шкоду. [2]

Як слушно зазначає О.С. Яворська, слід звернути увагу, що в правозастосовній практиці неминуче постає питання: хто має право звернутися до суду з відповідною вимогою у випадку використання пожертви не за обумовленими цілями або для зміни мети її використання. Механізм реалізації цього права фактично відсутній. Очевидно, що правом на звернення до суду в таких випадках повинні бути наділені будь-які зацікавлені особи. [3, с. 142] Для уникнення будь-яких спорів та неоднозначних тлумачень, мета пожертви має бути чітко визначена, а не абстрактна.

В іншому разі правочин може бути визнаний недійсним або удаваним. Як доводить судова практика, суд, вирішуючи спір за вказаними категоріями справ, у першу чергу звертає увагу не на дотримання формальних умов, таких як технічна та юридична складова договору пожертви, а саме на виконання отримувачем пожертви умов його використання.

Форма договорів пожертви може бути як усна, письмова, письмова яка підлягає нотаріальному посвідченню. До прикладу: договір пожертви предметів особистого використання і побутового призначення може бути укладений усно; договір пожертви нерухомої речі укладається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню; договір пожертви з обов'язком передати дарунок у майбутньому укладається в письмовій формі. У разі недодержання письмової форми цей договір є нікчемним; договір пожертви рухомих речей, які мають особливу цінність, укладається у письмовій формі.

У сучасних умовах роль договору пожертви значно зростає, і він набуває широкого застосування для регулювання майнових відносин. Для ефективного вирішення зазначених проблем необхідно впровадити належний механізм регулювання договорів пожертви. Це включає чітке визначення вимог до оформлення та виконання таких договорів, визначення прав та обов'язків сторін, а також створення механізмів контролю за їх виконанням. Доцільно також розробити стандарти ведення благодійної діяльності та впровадити систему перевірок і аудиту, що забезпечить належний контроль за використанням коштів та майна благодійними організаціями. [4, с. 450]

За своєю природою пожертва є проявом соціальної відповідальності та етичних норм, що втілюється в матеріальній допомозі, однак, як і будь-який цивільний правочин, потребує чіткого правового

регулювання для забезпечення балансів між сторонами та правової визначеності. У сучасному українському праві договір пожертви знаходить широке застосування в благодійній діяльності, фінансуванні освітніх установ та соціальних проєктах, що підкреслює його соціальну важливість.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Різник, Г.А. Правове регулювання пожертви. Реформування законодавства і державних інституцій: досягнення, недоліки та перспективи. 30 травня, 2019, Київ, Україна. С.88-90
3. Яворська О.С. Особливості дарування як способу безвідплатного передання майна у власність // О.С Яворська // Вісник Львівського університету. Серія «юридична». – 2008. – Вип. 46. – С. 135–143
4. Грабарчук С.Г. Пожертва як різновид договору дарування. Правова держава. 2013. Випуск 24. С. 449-452.

**Яхимович Є.М., студентка I курсу
факультету національної безпеки,
права та міжнародних відносин, бакалавр спеціальності 081 «Право»
Науковий керівник: Литвинчук О.В., к.філос.н., доц.,
доцент кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту
Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир**

ГЕНДЕРНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ НАСИЛЬСТВА: УКРАЇНСЬКА ПРАВОВА СИСТЕМА

Гендерне насильство є глобальною соціальною проблемою з глибокими історичними, культурними та правовими коренями. В Україні це питання набуло особливої актуальності в контексті суспільних перетворень, збройних конфліктів та зростання занепокоєння щодо прав людини. Гендерне насильство проявляється в різних формах, включаючи фізичне насильство, психологічне насильство, сексуальне насильство, економічне насильство тощо, і в основному спрямоване проти жінок, що свідчить про наявність структурної нерівності між статями.

Українська правова система поступово вдосконалює нормативно-правову базу для протидії гендерному насильству, керуючись європейськими стандартами та міжнародними зобов'язаннями. Прийняття в Україні закону про запобігання та протидію домашньому насильству та ратифікація Стамбульської конвенції стали важливими кроками на шляху зміцнення механізмів захисту жертв та покарання винних. Разом з тим, існують деякі питання щодо практичного застосування цих норм, ефективності системи примусового виконання та поінформованості громадськості про гендерні питання.

Таким чином, метою дослідження є всебічне вивчення гендерно зумовленого насильства в Україні в контексті його соціальних, культурних та правових аспектів. Дослідження спрямоване на аналіз ефективності національної правової системи щодо протидії цьому явищу, зокрема у світлі міжнародних зобов'язань, таких як Стамбульська конвенція. Особлива увага приділяється ролі гендерної освіти у формуванні правової обізнаності, профілактиці насильства та подоланні гендерних стереотипів.

Останні дослідження гендерно зумовленого насильства в Україні проведені провідними вітчизняними науковцями, зокрема Камардіною Ю.В. [3], Дзигаром Д.С. [3], Дудоровим О.О. [2], Макаровою О.П. [4] та Хавронюком М.І. [2], чії праці охоплюють як правові, так і соціокультурні аспекти зазначеної теми.

«Гендерно зумовлене насильство (ГЗН) є одним із найпоширеніших порушень прав людини у світі. ГЗН - це насильство, спрямоване проти особи через її гендерну належність, або насильство, яке непропорційно впливає на осіб певної статі. ГЗН зазнають як жінки, так і чоловіки, але серед постраждалих більшість становлять усе ж жінки та дівчата, оскільки це явище глибоко вкорінене в нерівності жінок та чоловіків» [5, с. 5].

Згідно зі статистикою, найбільш вразливими до гендерно зумовленого насильства є жінки та дівчата - це 90%. І через стереотипи вони часто не говорять про те, що їм боляче чи некомфортно, не заявляють про свої потреби. Прояви насильства можуть бути різними [1].

«ГЗН має різні форми:

- фізичне насильство (побиття, удушення, штовхання, застосування зброї, напад, вбивство тощо);
- сексуальне насильство (статевий акт без згоди або спроба його вчинити, зґвалтування, сексуальні домагання, торгівля людьми тощо);
- психологічне насильство (контроль, примус, шантаж, наклеп, словесна образа, переслідування тощо);
- економічне насильство (псування майна, обмеження доступу до фінансових ресурсів, освіти чи ринку праці, невиконання економічних зобов'язань, як-от ухиляння від сплати аліментів, тощо)» [5, с. 5].

Різноманіття форм гендерно обумовленого насильства – від фізичного й сексуального до психологічного та економічного - вимагає системного та комплексного реагування з боку держави. Ефективна протидія цим явищам потребує не лише оперативного реагування правоохоронних органів, а й оновлення законодавчих підходів відповідно до міжнародних стандартів. Саме в цьому контексті надзвичайно важливим стає впровадження міжнародних правових інструментів, здатних забезпечити належний рівень захисту для постраждалих осіб.

Ратифікація Україною Стамбульської конвенції у 2022 році (Закон №2319-IX) стала важливим кроком у вдосконаленні законодавства у сфері боротьби з гендерно обумовленим насильством. Цей крок має значне політичне та символічне значення, демонструючи прагнення України до дотримання міжнародних стандартів. Попри затяжну затримку, спричинену політичними та релігійними чинниками, громадськість активно підтримувала її ухвалення. Додатково важливу роль відіграє Національний план дій із виконання резолюції ООН 1325, який передбачає комплексні заходи, відповідальні структури й фінансування. Основу правового регулювання в цій сфері становлять Конституція, Кримінальний, Кримінально-процесуальний, а також Адміністративний кодекси України [3, с. 55-56].

«В Україні до спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, віднесено притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, та інші служби підтримки, призначені виключно для постраждалих осіб (див. ч. 4 статті 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; ч. 4 статті 71 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»). Важливим кроком на шляху їх практичного запровадження стало затвердження Кабінетом Міністрів України 22 серпня 2018 р. Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі 13, а також Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» [2, с. 14].

Крім безпосередньої допомоги постраждалим, не менш важливою складовою державної політики у сфері запобігання гендерно зумовленому насильству є просвітницька та освітня робота. Вона спрямована на формування у громадян нульової толерантності до будь-яких форм насильства, роз'яснення прав і механізмів захисту, а також подолання гендерних стереотипів, які лежать в основі багатьох проявів ГЗН. У цьому контексті важливу роль відіграють державні та громадські ініціативи, спрямовані на навчання вчителів, поліцейських, суддів, соціальних працівників та молоді щодо розпізнавання, попередження й адекватного реагування на прояви насильства за ознакою статі.

Гендерне виховання має супроводжувати особистість на всіх етапах її соціалізації - від дитячого садка до вищої освіти. Під час навчального процесу людина поступово знайомиться з такими поняттями, як гендер, гендерні відмінності, домашнє та гендерне насильство. У сучасному суспільстві існують певні уявлення щодо ролей чоловіків і жінок, які часто спричиняють дискримінацію жінок. Зокрема, гендерне насильство є однією з найпоширеніших форм домашнього насильства і виражає глибші проблеми гендерної нерівності. Саме тому гендерна освіта відіграє ключову роль у профілактиці цих негативних явищ. «На думку фахівців, гендерна освіта повинна починатися в освітньому середовищі, при цьому потрібно відійти від гендерних стереотипів де чітко 238 прописана поведінка дітей в залежності від статі. В освітньому середовищі потрібно створювати вільні простори, де кожна особистість буде мати змогу проявляти свою індивідуальність незалежно від статі. Виховання дітей повинно відбуватись у напрямку рівноправності між чоловіками та жінками у всіх сферах життєдіяльності. У кожній людині повинна бути можливість вільного вибору моделей поведінки» [4, с. 237–238]. Основним завданням гендерної освіти у вищій школі є виховання гендерної грамотності молоді як складової її загального особистісного розвитку. Це включає в себе здатність ефективно взаємодіяти з протилежною статтю. Інтеграція гендерних питань у вищу освіту може допомогти краще зрозуміти гендерні теорії, стереотипи, які заважають самореалізації, розвинути практичні навички розпізнавати, аналізувати та вирішувати проблеми гендерної нерівності, а також розвивати недискримінаційну поведінку.

Отже, гендерно зумовлене насильство в Україні є складною, багатоаспектною проблемою, яка потребує комплексного підходу з боку держави, суспільства та освітніх закладів. Незважаючи на важливі кроки, здійснені на законодавчому рівні, включно з ратифікацією Стамбульської конвенції та створенням спеціалізованих служб підтримки, залишаються проблеми щодо реального виконання закону, подолання гендерних стереотипів та забезпечення ефективного захисту потерпілих. Для успішної боротьби з гендерним насильством необхідно підвищувати правову культуру громадян, формувати нетерпиме ставлення до насильства, проводити гендерне виховання на всіх рівнях суспільства. Поєднання правових, освітніх і соціальних чинників може стати ключем до більш справедливого, безпечного та рівноправного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Гендерно зумовлене насильство в Україні: про статистику та допомогу постраждалим розповіла представниця ГО "Дівчата" 13.05.2025. *Дім*. URL: <https://kanalDIM.tv/genderno-zumovlene-nasytstvo-v-ukrayini-pro-statystyku-ta-dopomogu-postrazhdalym-rozpovila-predstavnyczya-go-divchata/> Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі: науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2019. 292 с. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/FNOON_Kommentar_A5.pdf
2. Камардіна Ю.В., Дзигар Д.С. Міжнародні стандарти та національне законодавство у сфері запобігання та протидії гендерно обумовленому насильству: проблемний аналіз. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Прав.* Випуск 27. Маріуполь. 2024. С. 52-61. URL: <https://visnyk.mu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/152/148> (дата звернення 13.05.25)
3. Макарова О.П. Гендерна освіта як профілактика гендерно зумовленого насильства Міжнародна науково-практична конференція: «Донецький юридичний інститут МВС України: освітні традиції, перевірені часом» до 60-річчя заснування закладу освіти. Маріуполь. 28 квітня 2021. С. 235-239. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/13065/1/60-%D1%80%D1%96%D1%87%D1%8F%20%D0%94%D0%AE%D0%86.pdf#page=236>
4. Unicef. Підтримка людей, які пережили гендерно зумовлене насильство : довідник-порадник із взаємодії . 37 с. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/27931/file/Mobile_booklet_Final.pdf

УДК 342:316(477)

**Яхимович Є.М., студентка 1 курсу спеціальність 081 «Право»
Павліченко І.М., старший викладач кафедри права
та правоохоронної діяльності
Державний університет «Житомирська політехніка»**

ФОРМУВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Сучасна Україна знаходиться на шляху пошуку та прагнення до вдосконалення своєї політичної, економічної, правової та соціальної систем. Вона знаходиться в процесі розробки системи управління державою, яка відповідає і перевершить очікування більшості її громадян.

У цьому контексті особливої важливості набуває тема формування та розвитку громадянського суспільства в Україні. В умовах демократичних змін і війни з Росією саме громадянське суспільство виступає ключовим чинником стабільності, демократичного контролю, захисту прав людини та активної участі громадян у житті держави. Попри позитивні тенденції, його становлення ускладнюється низьким рівнем політичної культури, обмеженою участю громадян у прийнятті рішень та недовірою до влади.

Це питання активно досліджується сучасними науковцями, зокрема Ю. Шайгородським, О. Майбородою, В. Лісничим і Л. Нагорною, які аналізують як теоретичні основи, так і практичні виклики цього процесу.

Формування елементів громадянського суспільства в Україні розпочалося ще в період пізньої радянської доби. Крах комуністичної системи та здобуття незалежності створили умови для активізації громадських організацій, які стали важливими чинниками у становленні нової демократичної моделі взаємодії між державою та суспільством.

«Становлення громадянського суспільства в незалежній Україні відбувалося в чотири періоди. Перший почався з 1991 року проголошенням Акту незалежності України. З цього моменту паралельно відбувалося відродження громадського життя й політичного плюралізму. Ідея громадянського суспільства відповідала запитам переважної частини суспільства створити демократичні інститути влади, внести кардинальні зміни у відносини громадян і держави, сприяти формуванню плюралізму думок та забезпечити можливість вибору» [1, с. 257].

Громадянське суспільство цього періоду перебувало на стадії становлення, позначеного пошуком місії та активізацією громадських організацій. Проте її розвиток стримували економічна криза, пасивна громадська активність, нечіткість державних пріоритетів.

«Другий етап у становленні громадянського суспільства почався з 1996 року. В цей період теорія громадянського суспільства поєднувалася з досвідом розвитку інших країн, і сприяла демократизації суспільно-політичних процесів в Україні. Перед українським суспільством стояли складні завдання, що були направлені на залучення громадян до активної участі в процесах управління державою та у громадському житті. Основною метою було позбавлення від стереотипів тоталітарного суспільства та формування свободи особистості» [1, с. 258].

«Новий третій етап становлення громадянського суспільства розпочався у 2005 році після «Помаранчевої революції». Він характеризується зростанням ролі громадських інституцій, створенням різних концептуальних підходів до визначення стратегій суспільного розвитку, бачення діяльності владних структур та економічних засад в Україні. Його початком була парламентська реформа 2005 р., згідно якої Україна стала парламентсько – президентською республікою» [1, с. 258].

В умовах зростання авторитаризму активісти громадянського суспільства, особливо молодь, що сформувалася за часи незалежності, почали відкрито протестувати проти узурпації влади. Масове невдоволення і суспільний спротив переросли в масові революційні події.

«Революція гідності поклала початок четвертому періоду формування громадянського суспільства в Україні. У цей час нової активності набули процеси формування громадянського суспільства та трансформації демократичної і правової держави. Швидкому протіканню цих процесів активно сприяло оновлення політико-правової бази нашого суспільства з урахуванням власного і передового світового досвіду. Як пересічні громадяни так і громадські організації та політичні інститути України в нових умовах прагнуть ефективно застосувати досвід демократичних країн для захисту прав і свобод кожної людини» [1, с. 259].

Україна обрала шлях демократичного розвитку і стоїть перед серйозними викликами. Необхідно змінити ставлення громадян до влади, подолати недовіру та сприяти активній участі у громадсько-політичному житті. Важливим завданням є подолання тоталітарних стереотипів у свідомості людей та забезпечення ефективного контролю громадянського суспільства за діяльністю державних інституцій. Демократичні принципи мають не лише декларуватися, а й реалізовуватися в практиці.

«Саме в цьому контексті важливо усвідомити, що переживання справедливості як життєво необхідного, невід'ємного від даної спільноти способу буття – це той момент, який перетворює пересічну людину на Громадянина, а натовп – у громадянське суспільство» [2, с. 119]. Лише внутрішнє відчуття приналежності до спільного простору, де цінуються права і гідність, здатне сформувати основу для справжньої демократії.

Таким чином, сучасний етап розвитку в Україні характеризується одночасним становленням громадянського суспільства та правової держави. Цей процес відбувається в рамках міжнародної правової бази, яка передбачає повагу до прав людини та забороняє будь-яку дискримінацію.

Незважаючи на проблеми через сусідство з Росією, Україна поступово починає усвідомлювати свою близькість до Європи в політичному та економічному сенсах, що дає шанс стати успішною державою.

Розглядаючи більш детально розвиток українського громадянського суспільства, важливо відзначити деякі внутрішні виклики, які гальмували цей процес. Незважаючи на позитивні зрушення, такі проблеми, як низька політична грамотність, обмежена участь громадян у прийнятті рішень та недовіра до державних інституцій, залишаються. Саме ці фактори є основними перешкодами для повноцінного функціонування громадянського суспільства.

«Серед нещодавніх досліджень варто виокремити працю Ю. Шайгородського, присвячену аналізу розвитку громадянського суспільства та проблемі «дефіциту демократії» в контексті 30-ї річниці незалежності України. Дослідник обґрунтовує, що громадянське суспільство в Україні, попри всі труднощі його становлення, розвивається й набуває нових якісних і змістовних ознак. Однак подальше формування громадянського суспільства, політичної культури громадян і нової ціннісної системи, вироблення смислів і мотивів практичної діяльності неможливе без участі держави. Важливості переосмислення базових засад взаємодії держави і громадянського суспільства на сучасному етапі присвячене і нещодавнє дослідження О. Корнієвського. Один із головних висновків дослідника стосується актуальності для України створення чітких організаційних алгоритмів державно-громадської взаємодії» [3, с. 82].

Відповідно до статті 1 Конституції, Україна визначається як демократична, правова держава. Проте на практиці вона поки що не повністю відповідає цьому статусу. Основною причиною є те, що в країні досі не сформовано повноцінного громадянського суспільства. Адже, як відомо, разом з ідеологією, інституціями та політичною культурою саме громадянське суспільство є одним із ключових рівнів зміцнення демократії.

«На жаль, і сьогодні в Україні збереглися залишки «совковості» на всіх рівнях і у всіх сферах життєдіяльності суспільства. На основі цього приходимо до висновку про стагнацію пострадянського, не громадянського українського суспільства. Двадцять років непослідовних і нерішучих реформ призвели до появи міцної держави та слабого громадянського суспільства, інституту якого не відповідають вимогам демократії. Найбільш бажаною моделлю розвитку українського соціуму було б паралельне становлення інститутів держави та громадянського суспільства, але гармонізувати цей процес і на сьогоднішній час, на жаль, не вдалося» [4, с.3].

Ми повинні визнати, що розвиток українського громадянського суспільства перешкоджає застарілої урядової системи. Основним питанням є розрив між концепцією демократії, встановленою в Конституції, та реальними труднощами впровадження. Це безпосередньо впливає на утворення громадянського суспільства. Основне питання полягає в тому, що громадянське суспільство – це складна і змінна система, яка не може бути передана у єдині правила, і тому остаточного рішення немає. Тому більшість дискусій про це часто зводиться до повторення відомих фактів.

Причина відставання України від європейських країн полягає в тому, що занадто великий акцент робиться на розбудові державних інституцій, громадянське суспільство має менший вплив, а держава починає домінувати.

Інша проблема – економічна, релігійна та ідеологічна різноманітність українського суспільства. Є антагонізми між мешканцями на заході та сході країни, між олігархами та простими людьми. Це може призвести до більшого розколу в суспільстві та серйозно загрожувати розвитку громадянського суспільства.

Сучасна Україна все ще перебуває в процесі змін, але стикається з серйозними кризами в усіх сферах життя. Держава не виконала своєї основної функції захисту прав та інтересів громадян.

«В Україні потрібно втілити в життя концепцію співвідношення особи, суспільства і держави, яка зможе змінити сьогоднішню ментальність людини, сформувати вільну особистість з високою політичною, економічною і правовою культурою. Концепція громадянського суспільства передбачає, що епіцентр зосереджений на людині, на її правах, свободах та її інтересах. Процеси розвитку громадянського суспільства і розбудови держави мають бути синхронними. При цьому державні інститути повинні нести подвійний тягар, забезпечуючи через закони, рівні для всіх людей умови і можливості, нормальне функціонування громадянського суспільства. На конституційному рівні має бути закладена якісно нова модель правової організації життя людини і суспільства, за якою весь державний і суспільний механізм спрямовується на здійснення і захист прав та свобод людини» [4, с.5].

Отже, становлення громадянського суспільства в Україні є складним, але необхідним процесом, який тісно пов'язаний із демократизацією країни. Попри внутрішні труднощі та зовнішні виклики, зокрема російську агресію, українці продемонстрували зростаючу здатність до самоорганізації та бажання взяти владу під свій контроль. Історичні події підтверджують поступову еволюцію громадянських інститутів і готовність суспільства захищати демократію. Подальший розвиток потребує зміцнення політичної культури, довіри до влади, ефективної взаємодії держави та громадян. Майбутнє української демократії залежить від гармонійного розвитку правової держави та громадянського суспільства, у якому пріоритетом є права людини.

Список використаних джерел:

1. Мелешенко Т. В. Становлення громадянського суспільства в незалежній Україні: проблеми та перспективи. С. 256-260. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/28824/Meleshchenko.pdf;js> (дата звернення 10.05.2025)
2. Горбенко К.П. Справедливість як соціальний екзистенціал громадянського суспільства : дис. канд. філос. наук : 09.00.03. Вінниця, 2020. с. 205. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/06_2020/disertatsiya-gorbenko-sajt.pdf (дата звернення 10.05.2025)
3. Андрійчук Тетяна. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства: проблеми організаційно-функціонального забезпечення. *Політичні інститути та процеси*. 2021 р. С. 80-96 URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/246308/243778> (дата звернення 10.05.2025)
4. Гончарук Т. В., Шумка М. Л. *Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення та потенціал*. 2011 URL: <https://surl.ln/qkirqb> (дата звернення 10.05.2025)